

Година 3, Број 5—6, Београд, Септембар—децембар 1970. г.

Православна црква, Уједињене нације и морални поредак света

— Поводом 25-це постојања организације Уједињених нација

Велики и значајни јубилеји увек су и добра прилика за једно друштво да отвореније и дубље сагледа неке и од својих текућих проблема. Прослава годишњице, 25 година постојања, Уједињених нација такав су један јубилеј. Сличних покушаја је било, у скорашњој историји, али ова нова светска организација, какву је данас имамо, заиста је један нов велики подухват измирења човечанства. Таква једна идеја не односи се само на међународна питања, већ исто тако и на односе или „конфликтне ситуације“ и у сваком посебном друштву или народу широм света. То је онда и наше питање.

Нису само сукоби између народа, ове или оне заједнице или културе, забрињавајући проблеми. Постоје увек и у свакој заједници, у сваком друштву, проблеми и сукоби који се не односе на политику или социјалне проблеме. Озбиљни су проблеми када се ради и о сукобу између разума и вере, између знања и осећања, између „главе“ и „срца“, класицизма или романтизма, како то примећује социолог Алвин Гулднер. Јер сваки члан друштва увек носи у себи природу тежине ових питања. Исто тако можемо да запазимо колико и сама унутрашња ситуација у једној земљи може да зависи од ове „борбе“ коју сваки човек, свесно или несвесно, носи у себи; зависи од тога како се организација једног друштва односи према овој сасвим природној борби кроз коју се развијамо. Ово има, такође, и своју хуману и социјалну страну.

Питање односа према вери, догми Цркве, интензивно се решава, или је на дневном реду, у европској интелектуалној историји, бар за последње две стотине година. Истина, човек као човек никада није био без дубоког интересовања за ова питања. Однос разума и вере, знања и осећања, увек је био његов проблем. У Повељи Уједињених нација то је истакнуто као питање „слободе вероисповедања“. У нашој културној историји ово се питање, као интелектуални проблем, такође поставља и решава, интензивно исто тако, за последњих две стотине година. Нисмо сигурни колико смо увек имали одговарајуће услове за његово решење. Пре тога као што добро знамо био је то један више политички проблем, у вези са политичком слободом, коју дуго нисмо имали по губитку наше државе у средњем веку.

Познато нам је да је Доситеј Обрадовић био наш први културни радник који ово питање поставља и као друштвени и културни проблем.

Знамо да је већ у Доситејево време широм света почела једна интензивнија активност у погледу и скупљања и развоја знања. Био је то један значајан напредак. Осетило се то и у нашем друштву. Било је потребно мирити то знање са учењем Цркве, јер се често добијао утисак да се ради о једном сукобу, између вере и знања, који нећемо бити у могућности и да лако измиримо. То је већ био један светски широк проблем. Захтевао је и нашу пажњу и напор. Јер тај сукоб није

био, данас то видимо, тако безазлен или бесмислен. У питању су проблеми културе, као и начин мишљења пред догматским учењем Цркве.

Данас, о томе сведоче наши бројни напори, посвећујемо довољно пажње питањима културе, васпитању, школству, али као да не сматрамо да нужно морамо узети у разматрање и једно питање које је прихватио као централно питање нашег друштва и први српски министар просвете, у нашој поново ослобођеној земљи, као што је то био овај наш ванредни свештеник Доситеј Обрадовић.

То већ добро знамо, он је био наш први интернационалиста, много је путовао, истраживао, у нечему наравно и грешио, али је остао за све нас пример једног напора који је и данас актуелан. Једно посебно тело у оквиру Уједињених нација бави се овим питањима — то су питања културе. Како су питања религије такође универзална питања, и како се то потврђује и Повељом Уједињених нација, то питање религије и културе остаје као морално питање сваке чланице ове велике светске организације која се залаже како то ми хришћани можемо да осетимо, за мисас песме анђела при рођењу Господа Исуса Христа: „Слава Богу на висини а међу људима мир и добра воља”.

Широм света далеко је се проширила борба која је започета средином 18. века, од једног броја мислилаца, баш око питања религије. Временом она се заокружавала. Подржава је у неким случајевима и сам развој науке. Али, убрзо се осетило да та борба нема свог опораза на начин како се води. Врло брзо предузимају се кораци за измирење. На нашем подручју религиозног и научног простора тај први корак за „измирењем” учинио је наш свештеник Доситеј Обрадовић, веома самокритично. Он је пожурio са заиста огромним моралним оправдањем да учини нешто за измирење наше традиционалне вере, Цркве, и науке која се све више развија — јер је то био захтев саме рационалности, логике ситуације и историје уопште. Он је пошао од самог себе, од свог искуства, свог разума, за који верује да је универзалан са својим потребама, и у својој аутобиографији учинио онај познати апел, на првом месту омладини, да у разумевању односа разума и вере треба поћи од малих

ствари, од пчеле, од мравца, од цвета, од травке, ка звездама и Сунцу, и коначно сагледати и разумети и само дело Творца света, Бога, као и разлог зашто је послао и Сина свог у свет, у историју. То нам је добро познато. Али, у овим данима великих измирења, и прославе јубилеја једне такве организације која ради на општем измирењу, или постоји због тог измирења, морамо да имамо ово на уму.

Исто тако морамо да обратимо посебну пажњу и на све оно даље што се дешава у нашој културној историји. Запажамо да уколико све више стичемо и проширујемо своје знање, о природи, о травци, о пчели, о звездама, Сунцу, појачавамо и овај апел за измирењем. Појављује се увек у једном одређеном интервалу времена, и увек нам долази од најталентованијих наших уметника и научника. Сетимо се, посебно данас када са толико добре воље и напора обнављамо своје старе, како их називамо, споменике културе, и епископа Лукијана Мушицког, који се обраћа омладини са опоменом да је „старо без основа зла новост”, уз опомену на нужност вере да „Премудрост вечна управља вселеном” уз „силну љубав к тварима диханија”, да је то „основ” та наша вера, на којој смо засновали свој подухват општег народног ообразовања.

После извесног времена, уз одговарајуће услове развоја и сукоба између „класицизма и романтизма”, улазимо у епоху „реализма” и наш први представник ове епохе, наш први реалиста Јаков Игњатовић, такође налази за потребно, као што нам је и то већ добро познато, да нас опомене, са једним посебним нагласком, антиципирајући савремену психоанализу, колико је нужно да се измиримо са прошлошћу, јер смо кроз њу дошли у све ово што сада имамо, а она „уваженије заслужује”. Наш реалиста ово не захтева из неких сентименталних разлога, већ због питања „чистоте нашег духа”, због потребе да не напуштамо искуство „изворних начела старог српског права и правде”.

Уколико је све ово било више у питању, начела искуства права и правде, уколико се обнављају позиви и апели за вођењем рачуна о тим основама са којих смо усвајали истину о животу” његово разумевање, јер наука, то нево што долази, није ту сада међу нама да „старо”

одбаци, већ је резултат баш „старог“, напора старог, да се унапреди живот. Био је то нови значајни апел Лазе Лазаревића, једног од наших најталентованијих приповедача. Ако је тачно што примећују мислиоци да је човек увек био ближи свету смисла уметности него науке, онда морамо обратити пажњу и на овог приповедача и његову личност. Његова приповетка „Школска икона“ веома је симболична слика проблематике културе. Симбол је нашег „сукоба“ али и пута измирењу. Спавање иконе из „запаљене“ школе, сусрет свештеника и народа са новим учитељем. Слика када учитељ прилази свештенику, пред народом, уз очекивање да ће да се поздраве са њим, а учитељ само узима са стола испред свештеника шибицу да припали цигарету, изазивајући код народа, овим „рационалистичким триком“, коментар да све није у реду са логиком овог „новог“ што долази. Доста драстична слика, заиста, јер не пове ситуације у нашем друштву али најоштрије сада поставља питање измирења „знања“ и вере, или нужног измирења „новог учитеља“ са народом и свештеником.

Истакнути научник Јован Цвијић, као што нам је и то добро познато, ово питање коначно сасвим научно поставља када тражи измирење нашег интелекта и нашег сензибилитета. Цвијић подвлачи да интелект за научни рад сам није довољан, јер је важно оно, како нам каже, што несвесно или подсвесно струји око интелекта, онај општи сензибилитет. Извор том сензибилитету Јован Цвијић налази у вековном раду наше Цркве. Овај савет, једног нашег познатог научника, можемо да примимо као коначан научни став свега оног за шта се залажу пре њега, толико много, наши најистакнутији јавни радници. Деситеј Обрадовић, Лукијан Мушички, Јанка Игњатовић, Лаза Лазаревић и несумњиво је основна полазна позиција, за увек, при свакој нашој дискусији о омладини и реформама нашег Универзитета.

Узели смо само карактеристичне примере, а њих је у нашој културној историји велики број -- сведоче нам углавном да смо били стално веома осетљиви према овим питањима, да смо сасвим рационално одмах схватили, разумели, сав значај овог толико актуелног питања, које је и данас предмет највећег интересовања, како социолога тако исто

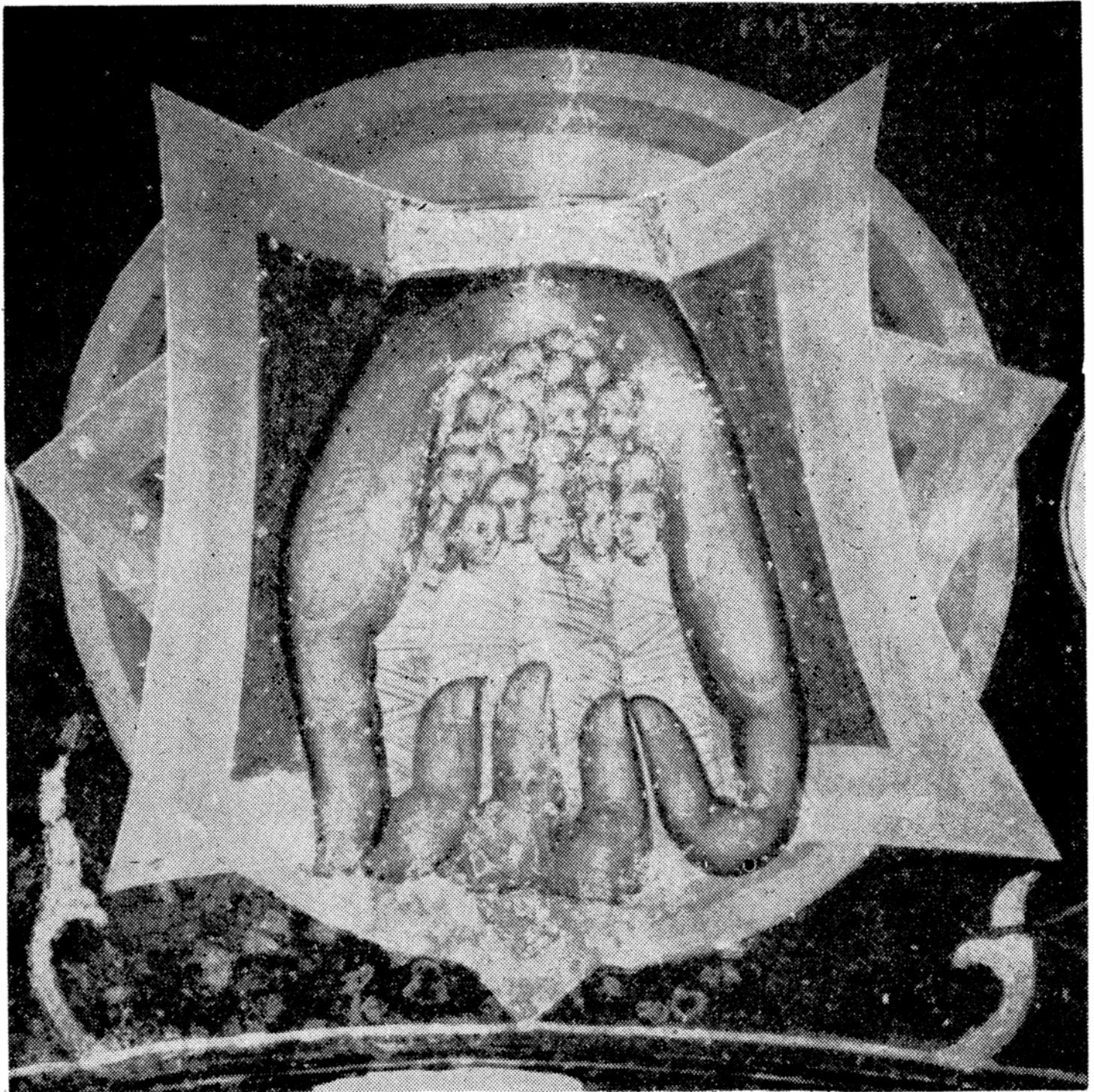
и преставника свих других човекових занимања.

Чињеница која није изненађујућа, али смо на извештај начин прикљени да је истакнемо -- да као узек у нашој културној историји и овог пута видимо да су то били наши свештеници са највишим осећањем вођења рачуна о најосновнијим условима човековог развоја и цивилизацијске културе. Једно што има свој велики међународни значај. Подсетимо се са колико се интересовања светска јавност данас занима за случај романа Бориса Пастернака „Др Живаго“, израђујући га највећом пажњом. Свај уметник нам такође долази са тла Православне цркве. А садржај његове уметности јесте баш овај проблем -- односа старог и новог. Ново увек треба да прође, и његова несавршенства, да бисмо се спојили са старим, порука је овог нашег великог уметника „треба се вратити старом животу“, прекинутом, али када? Треба најпре завршити нови!“ Ово су речи, или порука, овог православног уметника и мислиоца. Осећамо их колико су сагласне и са искуством уметника и научника са српског језичног подручја. То већ знамо, Борис Пастернак нам саопштава ово своје искуство цитирајући текстове из наших црквених богослужбених песама, тропара, богородичина, или кондака. На пример, баш када је у питању однос према „прекинутом животу“, старом, он нас подсећа на богослужбене текстове: „Море је после преласка Израиља постало непроходно, а Дјева родивши Господа остала је нетакнута“. Оба ова догађаја су чудо каже овај наш православни мислилац и уметник, али су смисао историје. То је питање васкрсења, јер поновно „спајање са прекинутим животом“ није ништа друго до васкрсење, стално васкрсење, а то је живот, који је увек само један живот, због чега „прекинуто“ треба да се настави. То опет значи да је свет као целина морална реалност, али ми у њему нисмо последње судије. Када мислимо да јесмо, што се негде у неким случајевима и чини, верује се да се тада поседује апсолутна власт, а искуство је човечанства да таква вера разара.

Због тога однос наших уметника и научника према проблематици старог и новог морамо нешто прецизније да разумемо у оквиру општих захвата за реконструкцијом и измирењем. Мислим да је најбоље

уколико се осврнемо на психологе, такође, који нам саопштавају колико свако ново стање свести остаје за увек непромењено. Оно се не може променити. Али оно што је најважније као ново стање свести остаје као такво само уколико се прихвати са већ постојећим стањима свес-

одбија да прими оно што као ново долази, али исто тако, иста драма се у једној свести одиграва када она не жели тај свој нужан и природан наставак живота са оним што је у њему као најбоље било, а што је то што називамо и старим. Јер долазак новог увек изазива неку вр-

Рука Божија, манастир Манасија, 1408. год.

ти. Свако је стање свести непромењено, али оно што је у овој ситуацији ново јесу односи између ових стања свести. Кроз те односе рађају се нова стања свести, нови садржаји, који су услов или разлог опет новим и новим стањима свести. Јер, свако ново сазнање на свој начин даје оном старом као што и то постојеће даје свој прилог разумевању новог, баш то ново. Овде је реч о континуитету свести а што значи живота. Драма или трагичност за једну свест наступа онда када она

ту прекинутости, али и нужност васкрсења, наставка живота, наставка старог, наравно оног што се као најбоље мислило. То је процес, неки психолози и филозофи то називају и процес „самоосветљавања“. Тај процес можемо да пратимо у развоју како код човека, као појединца, тако и целог једног друштва, или читаве једне спехе.

Овај јубилеј од дре и по деденије једне светске организације која се залаже за што успешнији и бржи развој човека заиста је један од

ових момента „самоосветљавања“ човечанства, васкрсења оних најлепших нада и мисли, које се гаје вековима, усред свих човекових суровости и насиља. За сваког ко озбиљније мисли о историји ово је од посебног значаја јер је и доказ, ако можемо да говоримо о доказима о постојању Бога, да у дубинама историје, у њеном корену, стоји стигматизација или реалност добра, јер све у свету ипак се креће према добру, све установе, сав човсков рад, свештеници или несвесно ми смо само сарадници у оквиру наше могуће слободе, овог развоја. Јер ово „самоосветљавање“ према Добру, уколико би била случајна упућеност према Њему није гаранција да издржимо у томе. Само, покушај да се тако ствар схвати, да се може да изађе из овог општег покрета према Добру, нешто што изазива и ратове, знамо из искуства да се увек завршава неуспехом, јер тријумфује добро, увек на крају. Привремене победе, или изласци, из овог општег тока развоја, ратови и на изглед победе у њему, само су „комичне победе“. Тријумфује опште Добро; сетимо се свих наших ратова, све до овог последњег. У питању је морални поредак света.

Писци и уметници, свештеници и научници које смо навели из наше културне историје, пример су израза нашег општег расположења у чувању тога тока историје за који можемо да кажемо да представља нешто што је опште наше историје. Сваки народ их има и може да укаже на њих као примере напора чувања или сталног неговања процеса који смо назвали „тријумф добра“.

Оно што заиста одувек представља највећу моралну величину задатка човека, оно што бисмо заиста могли да назовемо самом централношћу људског живота, циљем свих стремљења, јесте одржавање актуелним ово питање, а што је и борба око питања моралног поретка света, историје, живота. Увек је тако било кроз историју, тако је и данас. Све нам чињенице говоре о томе. У питању су само норме према којим то треба да се постигне, као и емпиричке чињенице које нас позивају на рад у том погледу, на усвајање или одређивање норми. То је један сталан процес са којим се непрекидно суочавамо. У његовом поднебљу се рађа и наша научна мисао. Непрекидно историчари, економисти, социолози, мислиоци разних смерова

и научници разних прескупација, улажу своје најбоље напоре у поднебљу ове проблематике. — Али, у целокупном том напору остаје као коначно само једно да се подвуче, што социолози и чине — питање избора у крајњој својој реалности ствар је само веровања, сам интелект није у могућности да дође до краја односа предмета или појмова који су у питању. Јер све је у свету, кажу нам испитивачи природе и историје, везано и са свим другим, у једном огромном ланцу узрока и последица. Интелект се ту исцрпљује. Он је присиљен да рачуна са чињеницама, али и са њиховим односима, а када је реч о томе то опет захтева од нас да се у понору испитивања чињеница и односа њихових предамо извесном „мистичном расположењу одлуке“. Не изненађујемо се онда да социолог Seesley налази да су чињенице ЉУБАВИ И МРЖЊЕ — ПРИЈАТЕЉСТВА И НЕПРИЈАТЕЉСТВА „социјалне чињенице централног значаја“. Ово запажање истакнуто је иначе у савременој социологији као запажање од првокласног значаја. Једна једноставна чињеница, али суштинска. Истина, оваквом једном ставу није противуречно, ма колико то и изгледало, да када су у питању велика зла човечанства, геноцид или „свети ратови“ министруозне експлоатације, занемарена друштва, неразвијена, пуна неправди, да се ту више ради о рђавим установама, о рђавој институционалној пракси, него о личној човековој несавршености, односно злоби или мржњи. Како то на пример опет мисли проф. Матју Т. Дамонт. Али, ми лако запажамо и то колико се опет сама „институционална пракса“ олакшава или мења кроз те „социјалне чињенице централног значаја“ о којима говори социолог Seesley. Јер, и рационално најуспелије дотерана „институционална пракса“ језиво може да се злоупотребљава баш кроз те чињенице на које нам указује Seesley, с обзиром да је увек нужна баш борба против ових чињеница, и она увек налази своје изразе, најчешће тамо када изјављује да се против мржње и бори, злобе, или било чега сличног. Исправку оваквих грешења извесни социолози остављају времену, као у осталом и наш народ то изражава кроз своје пословице или народну песму, о спорови али достигнути Божије правде.

Ове чињенице, за које кажемо да су чињенице од централног значаја, заиста то и јесу, бар из наше националне историје видимо колико су то заиста реалности које стоје иза историјских чињеница, иза историје, иза свега оног што видимо да се догађа, или што се појављује као спољна емпиричка реалност. Због тога онда морамо узети заиста у одговарајуће разматрање опомене историчара и теоретичара историје — да тек кроз сагледање своје историје један народ или друштво може да сазна себе, а уколико је без тога сазнања без успомена или самосазнања, онда је то напуштено друштво, као што је и човек, без сећања или успомена, напуштен човек. Сваки народ, заједница, мора једном речју да зна о свом месту у односу према другим народима или друштвима, однос према својој широкој цивилизацији као и свим светским цивилизацијама. То је знање о свом пореклу, о свом односу према моралној реалности света. То је питање самоосветљавања или самокорисовања. Проф Артур Марвик нас опомиње на све ово, подсећајући нас уз то на једну стару мисао — да уколико човек не зна о стварима које су се догодиле пре него што се он родио тај човек увек остаје дете. Наравно, не и са дејом безазленошћу, већ обратно. Ово је од посебне важности за садашње и тако зване међународне односе, широм света, наравно, и у нашем друштву.

Овде је у питању искуство. Реч је о континуитету историје. О педагошкој методологији поправке свих оних затражења до којих долази кроз историју. Због тога морамо да мислимо о свом пореклу. То је самоосветљавање. Без њега увек долази нови ратови, нови злочини.

Ако следујемо овај захев, ако се заиста окренемо питањима наше националне историје, на сукобе које смо ми издржали, као и на питања која се постављају човеку на решавање, јер је човек, а то је коначно и питање разумевања смисла историје или човековог рада у њој, онда се морамо окренути историји своје Цркве. То коначно и избија као захтев из свих ових захтева на које смо се осврнули а који се обнављају годинама преко наших најистакнутијих јавних радника.

Можемо само да се запитамо, према нашим новим облицима мишљења и интелектуалним интересова-

њима, потребама, где бисмо или у чему, у којем симболу, нашли најјаснију слику која илуструје све што смо чули од наших уметника и научника, од Доситеја до Јована Цвијића, да је „старо без основа зла новост“, као и да треба „садашњост са прошлошћу помирити“ односно да историја уваженије заслужује. Јер је расцеп у овим нашим данима у овом погледу заиста велики, а неки пут и комичан, колико је пун неразумевања. На пример, док извесни наши истакнути јавни радници инсистирају на чувању културних споменика наше прошлости, други сматрају да се у томе претерује, јер изјављују, као један наш познати књижевник, да се само лудаци враћају у прошлост. Једна чињеница која баш то илуструје — старо без основа, зла је новост.

Пригодно је да се баш поводом ове годишњице — прославе две и по деценије постојања светске организације Уједињених нација, а као одговор на ово питање, подсетимо једне фреске из манастира Манасије, и њене теме, као најјасније илустрације нашег разумевања историје или прошлости, због чега та историја „уваженије“ заслужује, и због чега онда људи траже да се и „вратимо“ у прошлост.

Реч би била о оној познатој фресци, оне вапредне, можемо заиста да кажемо, иконе са темом о скупу народа света на длану Божијем. Добро нам је познат овај велики симбол, приказан на овој фресци, о свемогућности Божијој, о његовом очинству; или као симбол браства и јединства народа света у Божијем окриљу. Испод ове величанствене теме, околу по зидовима овог нашег значајног средњовековног и културног и универзитетског центра, као што такође то добро знамо, налазе се „свети ратници“, наоружани симболима оружја свога времена, а што опет симболизује духовно наоружање у одбрану моралног поретка света. Добро нам је такође познато који историјски моменат и условљује нагласак на овој идеји, или где је генеза овим симболичним мотивима фреско сликарство манастира Манасије. Једном речју, пред опасношћу једне инвазије био је то апел, једино могућ у то време, на морални поредак свега, опомена у шта се можемо једино да уздамо и шта треба да бранимо.

Ми у Цркви принуђени смо на изванредан начин да се поново освр-

ћемо на све ово и због тога што данас постоји једно дубоко неразумевanje када је у питању однос Цркве према прошлости. Због тога је нуж-но да се баш и поводом ове годиш-њице Уједињених нација осврнемо и на ту непожељну чињеницу нера-зумевања. Одговорни смо за то.

На извешан начин баш ова фре-ска са својом темом о Руци Божи-јој веома је симболична како за са-му прославу о којој је реч, и наша прилика да преко ње јасније сагле-дамо сав значај или место Цркве и у овим новим временима, али баш и то — да учинимо јаснијим или оповргнемо и то неразумевanje јед-ног великог броја наших, да каже-мо, образованих људи, када је у пи-тању Црква и прошлост.

Овај мотив фресака манастира Манасије није нов, цивилизација Православне цркве, неки нас исто-ричари обележавају као посебну ци-вилизацију, већ од средине 13. века била је присиљена на овај апел пред опасношћу да њен развој буде пре-кинут, у исто време то је био и раз-вој основе ове садашње, светске ци-вилизације, чије моралне одређено-сти и плодове организације човеко-вог ума сада уживамо. Ова Право-славна цивилизација, истичу то да-нас истакнути историчари, била је принуђена да се претвори у одбран-бени зид од Балтичког или Северног мора до Балканског полуострва про-тив инвазија ратних војних банди које су долазиле из Азије. Мала Европа била је у то време или из-дељења, без оне своје доцније по-литике равнотеже, или, у исто вре-ме, да трагика буде још већа, пуна прелудењења према својој матичној цивилизацији, коју је почела да обе-лежава као „Црква на Истоку“. Ра-дило се у ствари о отуђењу једног дела Европе, теолошком отуђењу, од ове цивилизације, или своје основе. У исто време, као што нам је добро познато, у то време, у време зида-ња Манасије и наше потребе да на-гласимо у њој симболе јединства на-рода света, симболе моралног по-ретка светске историје, који је био у опасности, тај се део Европе ис-црпљивао у једном „Стогодишњем рату“, двеју његових тадашњих нај-већих сила, а исто тако на истом том подручју, само на тлу језичног подручја лагинског и германског је-зика, живот се Цркве тако разви-јао да је стварао опште услове за једну неопходну Реформацију, која ускоро и настаје, изазивајући тако-

ће тешке и исцрпљујуће „тридесето-годишње ратове“, и нажалост уз још новија и тежа теолошка отуђења од саборног карактера Цркве. Последн-це свега тога су такве, како то ка-же један историчар, да је „душа за-падног човека, у разочарењу, још атеистички расположена“, све до данас.

Када све ово имамо на уму, онда идеја фреске, са димензијама једне од највећих фресака из било ког на-шег средњовековног манастира, о руци Божијој и народима света у Њој, утолико нам је јаснија. Био је то заиста један велики апел, уз до-следно молитвено распложење ко-је се може поклонити само једној икони, томе шта та икона представ-ља, апел да су народи света деца Божија, да њихово јединство услов-љује једно Очинство, јер је један наш отац небески.

Идеја ове фреске и даље остаје актуелна као спомена разједињеним народима Европе, како тога време-на, тако исто и целог света данас. Јер, потребе данашњег света олак-шавају нам да још боље разумемо и потребе нашег човека средњег ве-ка. Како то обично кажемо „сред-њег века“, али ако узмемо у обзир тему ове фреске, онда је појам сред-њег века једна наша погрешна од-ређеност, и овде га употребљавамо само да укажемо на временску уда-љеност.

Ако имамо испред себе као тему за разматрање баш мисао ове фре-ске, оно што опет као карактери-стично запажамо јесте њена акту-елност. наглашеност њене теме до-лази као одговор на тадашњу ситу-ацију и све несавршености тога доба.

Хришћанско друштво у Европи је било већ тада руководеће дру-штво у свету — нешто за шта нема потребе да захваљује неким својим расним особинама, расним особина-ма својих народа, већ једноставно самој идеји хришћанског учења. Ме-ђутим, то је био процес развоја, као и човека или, наше европско дру-штво често је било приморано да прибегава неодговарајућим средстви-ма да би се одржало у свом једин-ству. Грех национализма је био у њему стално присутан.

На пример, како нам то већ са-општавају познати историчари — да би се сузбио престиж Карла V „до-зивана је у снагу“ Турска, а, даље, у развоју Европе, да би се сузбио све већи престиж Француске Луја XIV појављивала се потреба за раз-

војем и помоћи развоју Русије Петра Великог¹). Затим, неки опет историчари верују да је Аустроугарска само била творевина за одбрану Европе од ојачане Турске, а затим су предузимани кораци у одржавању Турске да би се сузбио утицај или престиж Русије. Заиста једна веома сложена борба која је директно била и ствар моралне одговорности тадашњег света, и најлепших намера, али и израз дубоких несавршености „уметности“ у успостављању одговарајућих међународних односа. Тада се осетила и сва негативност ове борбе или апела мањих народа већим за заштиту, јер су често тада падали под доминирајући утицај великих, принуђени одмах на нове напорне кораке да би се ослободили утицаја својих заштитника. Али се кроз све то ипак стварало и ствара искуство које нам је данас толико драгоцено у борби за мир, а што посебно наглашавамо баш у овим данима када прослављамо две и по деценије једне организације која сада представља **наду** света и постаје место којем се могу упућивати апели у одбрану моралног поретка историје, или у одбрану и даљи развој највећег дара човеку — слободе, за коју хришћани верују да су је добили као благодат из „свемогуће руке Божије“. Само, природа тог дара је таква да у условима људске несавршености значи избор, управо задатак да се чува и развија, да се разуме у поднебљу историје заједно са самим смислом историје.

Знамо колико су услови за развој овог дара веома сложени. Изгледа нам да смо то данас боље разумели него икад, јер смо разумели да слободу не можемо свести на овај или онај фактор, економски или неки други, већ у целини да представља веома сложен проблем. У сваком случају још јасније долази до израза хришћанска догма о овом питању, да слобода нити је механички дата, нити се механички може одржати, нити механичким средствима производње усавршавати. То је једна духовна реалност која увек или посебно захтева веома пажљиво неговање баш услова за њено одржавање. Једно само јасно видимо да она чини суштину тога што називамо моралним поретком света, и да због тога, и поред значајних интелектуалних савремених отуђења од учења Цркве, наше осећање, општи сензибилитет, приморава нас да се ин-

телектуално опет обратимо Цркви, односно њеној догматици. Ту драму око питања слободе дивно илуструје све оно што је речено на фрескама које се концентришу око фреске „Руке Божије“ у нашој цркви.

Због тога ова идеја о Руци Божијој, и народима света у Њој, један је од најреалнијих симбола наше националне историје. Кроз њега смо изразили разумевање свог места у историји. Данас га још боље разумемо. Исто тако онда још боље разумемо и сву реалност Цркве, рад међу нама свете браће Кирила и Методија, као и Св. Саве, као и других великих духовних хероја наше националне историје. Али, у исто време баш кроз то сазнање осећамо онда и реалније своје данашње потребе, поверење да су наши садашњи напори и дискусије о могућности да се сачува или одржи законитост светског поретка, мир, ствар заиста једне реалне Наде — једном речју да је могуће остварити тако нешто што представља појам „уједињених нација света“, да је једно такво стварно јединство могуће. Јер су нам и добро познате сумње у могућност свега тога.

Бројне су студије о овој идеји о уједињеним нацијама света. За неке то остаје само једна пожељна нада у савременој историји, али за неке само мит, у низу митова прошлих и садашњег времена; за неке је то заиста добра мајка која нас помаже и заштићава, али никада нисмо сигурни плашимо се тога, неће ли „размажено дете сазнати да му она то више није, да му више није добра стара мати, и када ће дете осетити да је „свет хладан, и тежак и усамљен“; како се то осврће на ову светску организацију један од њених успешних аналитичара А. Бојд, али са наглашеном надом ипак у сву реалност ове идеје као једне нове светске вредности, и то толико значајне светске вредности да је она за многе и ништа друго до благослов светитеља. Њихов долазак, маршом, међу нас, у историју овог нашег времена и његову толико сложену проблематику. Али, опомиње нас и историчар ове велике светске организације са колико реализма треба да се осврћемо на ову нову светску установу, јер је то коначно људска творевина, институција са којом људи руководе, историјска је установа.²) Међутим, баш као таква, уз одговарајуће напоре, ако разумемо ис-

торију, и потрудимо се да са довољно отворености потражимо у њој генезу ове организације, она се заиста и показује као благослов светитеља, и као таква заиста је стварна нада света. Утолико више у то можемо да верујемо, јер нас сам овај историчар, А. Бојд, опомиње и да су средњовековни људи ишли цркви на молитву, али и да тргују. Отуда има наде да ће из ове Организације проizaћи један савршенији светски поредак, свет бољег разумевања, савршенијих међународних односа. Без рата, радоснијег развоја и разумевања живота, нешто што све треба да постане уходанији обичај нашег владања и понашања, нешто све утврђеније и савршеније; као што се надамо да ће из жира изнићи чврсти храст, како о том размишља и овај историчар нашег времена и наших проблема.

Ако се заиста осврнемо и на своје национално искуство, места сумњи и подозрењу нема — оваква једна замисао о уједињеним нацијама света стварно је благослов светитеља, и он је већ са нама. Ако се осврнемо на нашу поменућу фреску, на сву „гравитацију“ њене идеје, онда заиста ова нова светска организација није нека „статична машинерија конференције“, као ни идеја наше фреске само нека лепа мисао из прошлости, већ динамичан инструмент кроз који се могу решавати сукоби, шта више, и предахитрити их да до њих уопште и не дође. Гласови оваквог расположења ипак преовлађују, сведочећи да је корен света појам добра, или како је то насликано на нашој фресци — Рука Божија.

Добро нам је познато, али узгредно потсетимо се, да циљ ове нове светске вредности, као организације, није само у томе да буде једно ефикасно политичко егzekутивно тело светске политике. Само податак да од 18 хиљада службеника овог међународног тела 16 и по хиљада врше неполитичке дужности, указује на једну значајну чињеницу о природи и функцији овог тела. Реч је о служби познате техничке помоћи, преко ове организације, економски развијенијих земаља мање развијенијим. Све нам је то већ добро познато, није нам ни задатак да то овде наглашавамо. О свему томе се лако обавештавамо преко већ богате литературе о овој организацији. Оно чега пак треба да се опоменемо јесте баш то на шта нас опомиње и

фреска из наше цркве — да је свет заиста морални поредак, а како је и то ствар слободе, која је увек у питању, онда смо увек и пред задатком да је чувамо, што је веома сложен посао, да бисмо у исто време чували и морални поредак света.

Уколико пак пратимо генезу овог свог моралног задатка налазимо да је као идеја или мисао везан за библијско казивање о зидању Вавилонске куле, симбол чињенице о разједињености народа света, што изражава и чињеница постојања различитих језика, јер је језик суштинско или основно средство човековог међусобног разумевања. Када је човек изгубио то јединство језика, изгубио је и благослов јединства. Међутим, историја човековог развоја овим није завршена. У структури развоја историје је и наглашен појам слободе, али и човекове могућности кроз слободу да поврати изгубљено јединство. У библијском казивању онда Новог завета следује и опис историје дана Педесетнице, коначног догађаја у историји постанка Цркве, када су апостоли добили дар знања језика, симбол повратка благодати која је људима била одузета због њиховог пада. Тај нови благослов могућности јединства илуструје и фреска о Руци Божијој. Генезу структуре логике ове идеје, о уједињеним нацијама света — за коју с правом верујемо да је једна од највећих вредности нашег времена — откривамо, у структури ума кроз коју је сликана и поминућа фреска на зиду једне наше цркве.

Богослови Православне цркве посебно имају разлога да се осврну поводом прославе 25-це постојања организације Уједињених нација и њене Повеље на само питање њене генезе, њене основне и суштинске замисли, питања логике развоја човековог стања ума из којег коначно ова идеја и добија своје отелотворење у својој Повељи, јер се у њој истиче, уз све потврде човековог хуманизма, и потврда потребе слободе човековог исповедања вере, религије, као услова и реализовања самог појма слободе. Међутим, у парадоксу, кроз историју, баш та територија, као и територије најближе тој територији, на којој су преставници целе Цркве, у првих њених осам векова, и коначно формирали њено учење, и тако положили основ најлепшим или најузвишенијим идејама за чије се остварење сада бори-

мо свесно или несвесно, широм света, остала је без слободе, управо баш та територија, и њена околна подручја, са својим народима вековима су били без слободе вероисповедања, или су данас само са минималном или делимичном слободом. Чињеница наше одговорности која је у супротности са самом рационалношћу која је у основама моралног поретка. Због чега, онда уколико и постоје сумње у реализам ове идеје, Уједињених нација, постоје због те органске недоследности разумевања историје и њене рационалности и њене логике или структуре њеног моралног поретка. Заиста ствар једне велике моралне одговорности.

У неком погледу у условима савременог нашег интелектуалног расположења ово може да изгледа и као неважна чињеница, али остаје чињеница да ми и данас баш када је у питању оваква једна идеја — борба за светски мир или рад на остварењу или реализовању најузвишенијих идеја и идеала до којих је човек могао и да дође, уз могућност све бржег свог економског развоја, што је и испуњење самих Христових речи да му је циљ службе био да донесе људима „живот и изобиље“ — ипак, као што смо се на то већ осврнули, сумњамо у испуњење тог свог задатка о остварењу уједињених нација света, потврђујући да је то само идеја или само мит, као што и многи верују или тврде да је и сама личност Христова „митског порекла“. Али, остаје реалност ових идеала, овог циља, реалност сталног напора да се оствари добро у свету, или обезбеди тријумф сабора, јединства, а не обратно. То опет мора да има негде свој корен.

Корен је у идеји да је сам свет дело или резултат мисли добра или љубави, активности, активности једне Речи добра. Али и савета, сабора. Другојачије сву историју не бисмо могли да објаснимо. Онда исто тако, и само познавање ове генезе, поставља ове идеје о јединству света као посебне одређености, даје нам боље услове за успешније распознавање самих средстава у остваривање света што као најбоље гајимо између себе, као замисао, вековима. Јер заиста једна вера у могућност мира међу људима, бржег развоја, света без ратова, света са надом и заштитом, са јединством у слободи, света са једним дакле одређеним веровањем, или основним веровањем, који

има своје истине, као што их и има, у шта прагматички можемо да се уверимо, уколико упоређујемо своје друштво са низом других која су без тога веровања или те одређености, дакле све то у целини као активност мисли, као замисли, нисмо заиста могли добити у целокупној овој реалности из какве празнине, из вакуума.

Међутим, поред свега тога може овакво једно запажање да изгледа доста упрошћено, и као тврђење доста нереално, због сталног присуства толиких чињеница, било у дубљој прошлости или садашњини, сведочанства о токовима које никако не можемо да зауставимо а да не иду сасвим у супротном правцу, и који негирају све најбоље тенденције за које се залажемо. Ту је низ невоља и тегоба, тешких преступа, и неправди, злочина, баш у односу према моралној садржини света у коју верујемо као у рационалност историје. У те преступе можемо да убројимо и чињеницу неслободе религије, кроз векове на територијама на којима су се одржавали васељенски сабори Цркве, или на територијама на којима се и данас одржава ортодоксност тог учења. Ова или била која друга чињеница, ратови или гласови о ратовима, потврђују извесну нашу безпомоћност пред том логиком човековог несавршенства. Хришћани међутим знају за задатак сталног унапређења појма слободе, и да је то процес сталног усавршавања, без обзира да ли ми то схватали прогресивистички или не — реалност потребе да будемо савршенији уткано је у човеков живот, у самој је рационалности света или историје.

Истина ово питање остаје и ми га не можемо игнорисати. Поставља га на пример на овај интересантан начин Жорж Штајнер: да ли постоји икаква веза, и каква, мада то једва можемо да разумемо — између наших менталних, умних, или психолошких навика наших токова високог образовања, с једне стране, и сталних искушења толике нехуманости или варваризма, с друге? Шта је то што изнутра једне тако високе цивилизације, тако високог образовања, ослобђава често тако сбиле варваризма и суровости?

Ако заиста правимо поређења, често ћемо видети да је енергија тог варваризма или суровости, злобе или пакости, злочина, која у ерупцијама избија или се ослобђава и у савременом свету, или усред тога ви-

соког образовања, масовног образовања, као и материјалног изобиља, да је равна или да превазилази по свесним интенцијама нехуманост и оних најпримитивнијих времена. Ако узмемо у обзир све оно што се каже у Повељи уједињених нација видимо да се баш то потврђује — страх, поновни страх народа света од нових варварских времена, нешто што увек остаје као претња, јер и у психологији, једној нашој новој науци, дискутује се о разлозима или узроцима постојања, и данас, у поднебљу највишег образовања, „бруталне свести“, неразвијене свести“. Бројни су напори да се у оквиру савремених напора да се дође до **што научније моралности**, савршеније организације света, нађе и одговор на ово питање, на разлог овог постојања — континуитета бруталне свести, свести која не разуме појам слободе, и коначно њен резултат. Али, прогрес је огроман. По уверењу, заиста можемо да будемо прогресивисти. Међутим, нико не спори ни нашу збуњеност око ових питања. Ипак, сигурни смо да смо бар дошли до извесне машинерије кроз коју скоро аутоматски можемо да се заштитијамо од већих потреса и да се бранимо од инстинкта бруталне свести, или како се то већ назива — самонеосветљене свести. Напор се само улаже да се та **машинерија** учини што квалитетнијом, да се, што успелије продуктори, да је нешто више од само легалитета. Ми данас не прослављамо своју средњовековну културу због тајне како су се боје наших фресака тако успело одржале до данас, или како је тај сликар средњег века био вешт у естетском распореду односа боја и линија, сенки, то је било нешто као другостепена активност тог рада, већ оно првостепено био је израз напора да све што чинимо да то заиста и учинимо савршенијим, да се издигнемо на један виши план живота, усред опште несавршености, да једном речју, како то данас кажемо — све продуктивимо. Повеља Уједињених нација је израз тог напора. Али, као што видимо она је само израз једне енергије која је много дубља или унутрашњија — и која тражи да се негује, поставља питање васпитања. Не можемо се пожалити да нисмо свесни свега овог и да не разумемо свој положај. То је велики тријумф хришћанске свести.

На пример, историчар А. Ј. Тејлор, описујући Европу, њену истори-

ју, величину и опадање, баш то и наглашава да је 19 век век НАДЕ а овај наш, двадесети век, испуњења те НАДЕ. С једне стране ми заиста имамо пуно разлога за оптимизам, и да всрујемо да има истине у оваквом једном запажању које наводи А. Ј. П. Тејлор — да је скоро сваки сан филозофа 18. века остварен, свака теорија 19 века потврђена, или испуњена. Али, уз сав тај прогрес остају извесна лутања — да ли се све састоји у томе? Јер, нисмо баш најсигурнији да ли наше вредности помоћу којих смо дошли до свега тога остају са нама? Колико свету не прети опасност од оних који усвајају машине, технику, без усвајања идеја или духовних вредности кроз које је та техника и постала?³⁾ Колико и сам овај историчар иде у дубине историје, даље од 18 или 19 века, у тражењу врсте жира из којег се развија наш храст технологије? Несумњиво да је та обавештеност само практична страна нашег рада у успелијем остваривању онога за шта се залажемо. Јер су у питању оне објективне снаге историје које као реалности теку испод површине догађаја које ми откривамо или на њих указујемо као на историјске догађаје. Сигурни смо опет да не можемо комуницирати са тим историјским догађајима које откривамо, као догађаје, а да не знамо стварне или суштинске реалности из којих нам долазе.

У питању је историја идеја, ако тако можемо да кажемо, гравитација идеја, разумевање њиховог развоја, вредности као и корисности, непосредне или дугорочније, али и као визије кроз коју се живи са далеко обухватнијим сагледањем реалности живота и историје. Дискусије се воде. Познати истраживачи у том погледу заустављају се не само на историји наших веровања, самих веровања, норми или догми кроз које се идеје изражавају, већ на целини њихових односа не само према другим идејама, и кроз тај однос на идејама нових које се кроз тај однос рађају, већ и на односу идеја према другим стварима, постојањима, догађајима, и како се кроз то обликују и како показују. Са нагласком, у ствари, не само на оном „великом ланцу идеја“, еволуцији у том ланцу, већ на свим оним везама, квалитативно различитим везама и детерминантама, које у оквиру развоја једне идеје чине често и једну нову целина, у некој врсти ткања, веза са

целинама, у некој врсти ткања, веза са разним социјалним снагама, физичким или којим другим догађајима, разних доба и времена, као и у вези са самим људима, личностима и њиховим карактерима, све заједно као целина и чини историју идеја или јесте и историја света⁴). У којој опет богослов лако открива, у овој веома сложеној активности, са веома сложеним или условљеним везама, као најистакнутију идеју или мисао о „Рци Божијој“ са народима света у Њој, као руководећу или ту за коју можемо да кажемо да престава основ или корен поретку те АКТИВНОСТИ односа идеја и ствари, догађаја и личности, социјалних снага, кроз разна времена и епохе. То узбуђује, за шта заиста један историчар и може да се пита — колико је свет у опасности уколико се та Идеја не усвоји а научи или усвоји Машина која је кроз ту идеју, или гравитацију мисли кроз ту Идеју, и постала. Ми заиста као хришћани можемо да прихватимо овакво разматрање питање развоја идеја, да оне нису „без историје“, у Платоновом смислу речи, да су вечне, статичне или утврђене. Наше најбоље идеје, богослов лако може у том погледу да се послужи историјом која се бави питањем развоја идеја, ствар су енергије наших веровања. Али, исто тако, може да се сложи и са филозофом историје или историчарем историје развоја идеја, професором Боасом, да се не може утврдити закон који би нам објашњавао зашто се неке идеје успелије развијају, унапређују, стално богате у свом развоју, полазећи из свог извора а док друге не, а да нам најмање у том погледу могу помоћи закони економског развоја. Наравно овде нам није циљ да разматрамо питање етнологије идеја и социологије идеја, што би нам потпомогло, како каже проф. Боас, да дођемо до нешто јачег сазнања објашњења узрока промене у интелектуалном животу човска и његових идеја, већ само да констатујемо, што је већ толико очигледно да оно што је међу садашњим нашим идејама или надама најузвишеније или што престава највише обећање када је у питању будућност да то лако откривамо у животу и раду наше Цркве међу нама кроз векове, на свакој средњовековној фресци, икони, или песми.

Међутим, онда се каже да Црква није у томе успела, јер оно што је

нормативно у њеном учењу, с једне стране, и оно само чињенично стање, као резултат примене, или покушаја примене тих нормативних одређености владања и понашања, толико је раздвојено да се то и не примећује или не може да распозна да припада или да треба да припада једној и истој активности. Обично се онда указује да Црква није успела. Јер кроз историју стално пратимо толико много сурових израза човекове неразвијености, несавршености, да су нам потребне друге норме, али и друга методологија рада. Несумњиво има прагматизма у томе. Али, ту се открива и нешто друго, веома значајно и овом приликом то треба да истакнемо.

Заиста, толико је много ружних ствари и у историји, кроз векове које се обнављају, толико је много, ако тако можемо и да се изразимо, ружних ствари и сада свуда око нас, било да је реч о ратовима, сиромаштву, болести, мржњи, злочицима или било чега другог што на неки начин стално прати живот и све његове вредности, баш те вредности које нас храбре и освајају да стално и увек опет усвајамо живот као вредан живљења. Међутим, уз ту радост усвајања вредности живота никада нисмо сигурни шта ће из дубоких историјских смерова произаћи — добро или какво зло. Али, коначно, живот је спет и могућ само због поверења да је коначно само то што је добро, то што бисмо могли да назовемо крајњом или последњом реалношћу, или да је та крајња или последња реалност ипак морални поредак, а што значи поредак који нам на свој начин, кроз веровање, обећава или гарантује вредност живота, или указује на његов значај. То ипак остаје само ствар поверења да је заиста крајњи оквир живота, његов крајњи план, или извор као и увир, дубоко, суштинско добро, а што налази и свој израз у нашим најбољим идејама и идеалима за које се залажемо.

Иза свега је добро. Један савремен писац, млађе генерације, Џон Апдајк, преко једне своје краће приче „Сутра и сутра и тако даље“ опомиње нас на Шекспира, на његове драме, и све слике ружноће људских односа, како их је умео добро да запази и прикаже овај велики драмски писац. Али, у исто време нас опомиње да је Шекспир имао разлога што је дубоко веровао да постоји истина искупљења, да је увек

можемо открити, јер је ту, иза свих чињеница ружноће. Треба се само боље потрудити, и онда се иза ружног може открити лепо, иза ружног налазе се ствари лепоте⁵). Кажемо да наш нови свет расте и развија се у сенци старог, а у том старом толико је много ружног, толико много неправди сваке врсте, толико много себичности, или било чега другог које можемо да опишемо и као заиста ружне чињенице живота. За те чињенице имамо и одговарајуће речи. Што потврђује и њихову сталну историјску опасност, и човекову будност али и наду у победу над њима.

За нас је онда од највеће важности то да уколико заиста боље или снажније загледамо у сва своја несавршенства, било старог света, било и свог садашњег момента, у све проблеме, без обзира колико свуда могли да нађемо ружног, страха, неизвесности, ипак лако откривамо и уз то, на шта нас упућује Шекспир, толико много и нечег што је основно искупљујуће, што нам даје толико много и радости. Имамо речи за то. Јер та радост, или те вредности због којих је живот вредан усвајања, јесте и једна активност, а свака активност има и своје изразе, своје речи, које нас такође самом својом снагом формирају или обликују.

Те нас речи стално прате. Обраћимо мало пажњу на наше дневне новине, дневнике наше телевизијске и радио службе, па ћемо лако да запазимо колико једна и иста активност налази једну и исту мисаону одређеност, исте речи, које се стално понављају, реч је о гаранцијама мира, сигурности, наде, рада, пожртвованја, напора, или низа других речи кроз које се обликује или преноси на нас активност управљена према томе што бисмо назвали или што описујемо као добар живот, којег не условљују само економске потребе, већ указујемо на проблеме и наше културе, такође, на идеје, књиге, програме које треба остварити преко наших школа, итд. У савременим нешто данас јаче наглашеним потребама прилежнијег или снажнијег продора у тајну језика као човековог зираза, израза његове активности, све очигледније се враћамо у оно време када је Црква, кроз свој дух саборности, водила тешку и напорну борбу да дође до што адекватнијих речи за што јасније изражене или обликоване истине које хришћани верују да су оне крајње и основне које смо примили као От-

кривење. Данас нам лингвисти потврђују или указују на сталну неопходност синтезе историје и језика, да нас формира језик, реч, појам, али у исто време и да сама та активност налази своју одговарајућу реч за израз своје активности. Уколико се та синтеза узнемирава, уколико није у одговарајућој вези, реч је онда о пометњи која има и своје последице по мир човека и онда самог његовог друштва.

Узмимо само за пример речи прве песме, божјиће, песме анђела: „Слава Богу на висини а међу људима мир и добра воља“. Колико има снаге у овим речима, и можемо да разматрамо онда, социолошки, колико је активност ових речи унела заиста мира међу људе, колико је ублажавала њихову несавршеност, или колико је потпомагала само баш човеково усавршавање. Кажемо онда да те речи нису успевале, јер су ратови, човекове буне и буннице, мржње или злобе, стално и даље остајали присутни у историји. Међутим, колико у активности садашњих наших напора чујемо опет исте речи, исте позиве, дискусије о истим идејама, које треба да нам обезбеде тријумф добра или сигурност да иза све несавршености и ружноће увек откривамо чињенице добра, вредности које живот чине вредним живљења и доживљаја као реалности. У ствари можемо да пратимо увек једну и исту активност кроз исту снагу речи. И онда заиста уколико продиремо све дубље, са одговарајућим напором, и отвореношћу, откривамо, иза свег толико ружног коначно оне чињенице или сву вредност рада Цркве као првог коначног обликованог почетка у откривању вредности које сада имају универзалну вредност и за које се залажемо широм света, без обзира да ли признато или не, отворено или не, исповедамо доктрину учења Цркве, њено указивање на вредност живота, на оно што се прихвата као вредно усвајања, као добро. Јер се појам добра не може да измени, то увек остаје исто, као што остаје увек и иста могућност да се та активност и реч за ту активност око добра преведе на сваки језик и нађе као израз у сваком језику којих као различитих имамо толико много, а у што опет сведочи да постоји једна и иста структура језика, или што спет значи једна и иста активност, једне и исте енергије.

Остаје чињеница, толико пресудна за ово наше разматрање, да ове активности у њеној савременој универзалности нема међу народима или друштвима, културама или цивилизацијама, дохришћанских народа. Стари Вавилон, Египат, Асирија, Персија, Индија, Кина, Грчка Рим, живе својим посебним животом, са својим посебним боговима, изоловано, несвесни свог тешког греха национализма.

Тај грех национализма истина ми и данас исповедамо и практикујемо али смо га свесни, као природе ствари, то констатујемо и у својој Повељи. Повељи уједињених нација света, речима „Ми народи света...“, која као што знамо тако и почиње, али, сав текст ове Повеље усмерен је као активност са својим речима ка савлађивању тог национализма, изолованости, само довољности. Ми баш том Повељом онда и потврђујемо у једном погледу „суштину Цркве“, јер се у учењу Цркве истиче на првом месту вредност развоја личности, човека, јер се каже, као што добро то већ знамо, да доласком благодати, Отривења, кроз отелотворење Речи, Христа, да нема више Грка, Римљанина или Јеврејина, да сви су једно, што илуструје фреска из манастира Манастије; а с друге стране не залажемо ли се стално и увек кроз векове, како то баш и ова фреска илуструје, за то што чинимо и сада, и чега је израз сама активност организације Уједињених нација, чију активност представљају речи њене Повеље. Не запажамо ли онда овде оно што је најважније или суштинско, да питање поретка ствар је исто толико једног нормативног израза колико исто и чињеничног стања искуства потребе која се у првобитном стању налази у свести човека као веровање, као НАДА, у поредак и могућност поретка. То стање свести јесте у ствари сама по себи једна активност, али, опет, морамо то да нагласимо, тог стања свести немамо као сензибилитета који има свој универзални карактер и признаје светски поредак као морални поредак пре доласка Христовог, а што значи да је тек онда, по доласку Спаситеља Христа, свуда исти, у било ком крају света, изражен на било ком другом језику, али увек као један и као једна активност. Јер, појам добра или мира, без обзира колико могао изгледати релативан, ипак коначно као активност, као реч изговоре-

на, као стање свести, сведочи или указује на апсолутни карактер истине.

Није случајно да је дан Педесетнице, у Јерусалиму, приликом скупа апостола, наглашен као дар знања језика и разилажење апостола по свету са тим знањем. Био је то такође израз идеје о Руди Божијој на чијем се длану ослањају народи света. Други значајан догађај, или предузет корак, у том правцу, развоју или сазревању свести људи о постојању једног јединственог светског моралног поретка, био је догађај императора св. Константина, у његовом организовању првог хришћанског друштва кроз које се наглашава појам универзалности кроз реч САБОРНОСТ, која као реч данас стоји као суштина или темељ Повељи уједињених нација, њен принцип, и њена снага, или нада и будућност. Наглашава се да уколико би Уједињене нације предузеле у својој активности нешто изван свог принципа САБОРНОСТИ оне не би биле то што јесу Уједињене нације, као што ни Црква то није ако није САБОРНА.

Међутим, није нам тешко овде запазити, истина, и разлику, разлику у мишљењу, јер и поред тога што постоји дух оданости према Уједињеним нацијама до „пoboжности“, са веровањем да се ради и о благослову или присуству светитеља у њеним идејама или идеалима, ипак, као што смо то већ нагласили, тај је ентузијазам доста већ оспорен, јер се ради о људима, и организација Уједињених нација се појављује само као људска активност, али са највишим напорима да се оствари оно што се као најлепше желело или мислило кроз векове, па се као могућност у тако што веома сумња. Због тога је у Повељу ове наше светске организације и унето, као норма које треба да се придржавају или за њу залажу, такође, сви народи света, норма о слободи религије, вероисповедања, слободе вере; један услов, или коначан услов за тријумф Истине у који Црква верује, и који она коначно и обезбеђује кроз своју светску и историјску активност, својим напором и стрпљењем, кроз векове чувајући у датим историјским условима и подручјима морални поредак света, као и доктрину или принцип саборности. Јер је Црква и израз тог поретка и његов чувар, или појам природе ствари.

Према томе и поред свих наших данашњих неуспеха да реализујемо оно што заиста осећамо као најбоље, али зашта се суштински сви залажемо, скоро сви народи света, мада још само око једне идеје смештене у два ума, али ипак то је успех, и кроз тај, с друге стране и неуспех да то буде само једна активност или активност једног ума. У сваком случају нисмо ли сведоци да кроз тај неуспех, кроз ту ружну чињеницу нашег неуспеха, ипак откривамо тријумф идеје изражене на фресци манастира Манасије, на пример, њен већи успех, као стања свести савременог човека, од оног традиционалног пута европске дипломатије која је да би створила нечији престиж доживала у Европу турског султана, а у дијалектици односа Луја XIV и Петра Великог, или у равнотежи ове дијалектике, да лежи и основ равнотежи саме Европе. Истина, слично и данас одржавамо своју равнотежу, али то знамо и то осуђујемо, уз напор што прилежнијег залагања за то што изражавају реч равноправност, мир, поштовање право сваког народа на слободу и развој, али и узајамну помоћ у том развоју. Речи које у том погледу упућујемо, које читамо по дневним листовима, часописима, студијама, које чујемо преко радија или слушамо преко телевизије, јесу речи једне активности, нешто што је и нада тријумфу добра, нешто у шта је веровао сликар који је сликао народе света у јединству у Рци Божијој у манастиру Манасији, сликајући то за своје доба, за свој народ, у ствари изражавајући опште расположење васпитања нашег човека тога времена.

Вредност ове идеје јесте опет у томе што она има свој огроман универзални значај, а у исто време постаје и национална вредност, и то основна национална вредност, када је била нападнута као универзална вредност.

То је једна универзална визија која се идентификује као национална визија нашег народа коју следујемо као своју руководећу идеју — а која као што видимо данас постаје реалност светске политике, визија те политике. Чињеница која потврђује да није ни као светска визија, нити као наша национална визија — мит, већ реалност опстанка. Ова визија је најживља или најемоћивија наша национална идеја, али у исто време и само искуство, веома снажно интелектуално брањено и

развијано. То данас видимо, то је та општа идеја — за коју се и емотивно и интелектуално залажу сви народи света. Од посебног је значаја за разумевање наше историје да обратимо пажњу баш на ову чињеницу како смо и колико формирали своје искуство помоћ једног усвојеног симбола, као на пример овог о „Рци Божијој“, али у исто време колико је овај симбол толико наглашен као „слика нашег разумевања света“, смисла историје, баш израз нашег самог искуства, колико је баш то наше искуство нашло свој израз у овом симболу. У једном погледу када данас студирамо јединство мисли и осећања које је изражено у овом нашем средњовековном манастиру, или, у једном времену нашем највишем центру културе, универзитету, кроз овај симбол о „народима света у Божијој рци“, може да изгледа да је то само извесна локална манифестација, неким данас, шта више може да изгледа и локални мит, али ако заинтересованије продремо у савремену проблематику света, ако се бацимо на посао разумевања савремених митова које заиста непрекидно стварамо, лако ћемо приметити колико смо ми са овим нашим „локалним симболом“, насликаним у једном нашем манастиру, у ствари разумели или изразили своје разумевање Целине света, један симбол који коначно видимо да се и данас појављује у свој својој величини или стварности као реалност истине или најефективнији симбол за разумевање Целине историје.

Уколико данас пак испитујемо овај симбол, процеткујемо га у његовој реалности, као израз једног веровања и његове догматике, ако га усвајамо као истину, или оспоравамо као истину, мерило његове вредности јесте сама његова активност, не слика као слика, или као реч, сама за себе, већ заиста као активност идеје, као активност мисли и осећања кроз коју је овај симбол и постао, онда заиста лако закључујемо о истинитости овог симбола, јер га видимо да се утискује у грађу једне савремене организације која као организација јесте Нада света, рационална визија будућности, у свим условима људске несавршености. Активност овог симбола стално пратимо кроз историју, он је наш израз, у оквиру нашег националног идентитета, који нас стално кроз векове узноси најуни-

верзалнијој визији света и смисла историје.

Овај се симбол показује у нашој националној историји као „став према једној визији света“, израз једне заједнице осећања, као и мисли, јер је „идентичан вредносни суд“ за све критеријум једне и исте визије, једне заједнице, нешто што постаје опште следовање, као следовање истинитог суда, да се послужимо и тероретским разматрањима филозофије критике и процењивања филозофа и критичара Ф. Р. Левиса.

Сада, када посматрамо овај свој суд истине о смислу историје из средњег века, као симбол, видимо колико се потврђује, у универзалном прагматизму једне опште људске потребе, потребе живота у његовој целини, од почетка до краја. Нешто што је заиста испит сагласности, а на тај начин и истине. Ми смо се разумели да смо на длану Божијем, да је то израз моралног поретка света и вредности историје, да је то наше основно веровање — зашто историја и слобода и борба око слободе; јер опште следовање не иде у супротном правцу, већ према визији ове Руче са народима света у њој. То је снага, енергија изнад материје, нешто што постоји и изван појединачних воља или расположења; и свака борба против ове снаге или енергије била је узалудна, јер баш кроз историју видимо, нашу националну историју, да и на изглед привремене победе над овом идејом биле су само, или се коначно показале као „комичне победе“.

Власт је само средство према одговарајућим циљевима, средство за остварење циљева. Овде је у питању то што се назива и национални карактер народа; из њега и произлази као снага идеје, или слика стања наше свести, ова Божија рука оа народим света у њој. Израз је највиших вредности у које смо веровали и за које залагали. Као што нам та фреска показује, идентификујемо је, идеју ове фреске, са појмом слободе и равноправности, а што значи са једном сталном и непрекидном неодољивом човековом револуцијом према вишем плану живота и смисла историје, нешто што треба да се разбере као и појам шта значи слобода и како се задобија. То је нека врста аристократског духа и његових вредности, у правом смислу шта ова реч значи, и како то сада потврђују догађаји; узалудна је борба против овог духа аристократије, он

само остаје пример који тражи опште следовање. То само предпоставља васпитање, стално буђење, учење шта значи вера или доктрина, догма, кроз коју је и ова фреска из манастира Манасије добила свој израз, као потврда једне догме, коју сада потврђују као истину опште следовање свих народа света, оних за које се верује и које то тврде за себе да су мирољубиви.

Ова реч „Мирољубивост“ има своју активност и долази баш из овог и оваквог поретка који се изражава у овој нашој јединственој фресци као изразу оне наше најдубље или најунутрашњије снаге која је у исто време и општа снага савременог човечанства. једна снага која има свој континуитет у сталној борби за најлепша остварења и највиши план живота, чије су интелектуалне и естетске вредности увек живе и увек визија за будуће генерације. За развијање, каналисање, васпитања према њој одговорна је свака власт сваког друштва, као што видимо широм света, свих народа који се залажу да буду уједињене нације света. Јер се ради о квалитету живота. То је мерило доброг живота у целини, то што одговара људској природи у целини. Економске су вредности важан део те целине веома важан, али остају увек само „важан део“. Мерило је вредности цео живот и његове потребе. Јер морамо мерити шта је добар живот и шта су праве вредности према општем следовању, свих генерација, свих народа света. Одговорни смо за то.

Све ово морамо да имамо на уму када предузимамо истраживачке или студиозне подухвате на пољу историје, економије или социологије уопште, баш ову чињеницу. Нажалост, овде нисмо довољно одговорни када је у питању методолошки поступак у нашим истраживањима услова развоја или природе целине живота. Потребна су нам мисаонија посматрања. Јер политика и друштво тако морају бити организовани да то у свом јединству чини сталну владавину закона према природи људских потреба и општег искуства. У противном губи се осећање добра и зла, праведног и неправедног, што у почетку и може да изгледа да и није толико важно ако су само решени економски проблеми у питањима праведности и неправедности, али доцније, и доста брзо, последице су веома озбиљне. Јер пажљивије социолошке студије или истраживања показују да у том случају суш-

тински ни то није решено, баш то — и та тако звана расподела према раду. Дубља или обухватнија сагледања природе људских потреба увек потврђују и важност питања моралне дезинтеграције човека, а онда друштва, а затим и светске заједнице народа. У питању је законитост у заштити васпитања.

Повеља Уједињених нација је једна таква законитост — чисто моралног значаја. Појављује се више као израз искуства народа света, опште историје и најопштијих људских вредности, а на тај начин се ова Повеља показује и као савест сваког друштва и његове законитости. Ако се ради о формалистичкој законитости ради се онда и о формалистичком васпитању — пажљивија социолошка посматрања онда указују како се и колико испод таквог васпитања све агресивније, као каква освета, уз сав економски напредак, развија примитивност, ирационалност, страх, Случај варваризма централне Европе из прошлог рата нам сведочи о томе. Знамо шта смо добили кроз покушај једног друштва, иначе економски најразвијенијег и технички, организационо, најусавршенијег, смештеног заиста у самом средишту Европе, које је покушало да се одвоји од општег следовања истине, општих вредности разумевања појма слободе, да заломни, краке крста, симбола хришћанства, да га надхришћани — резултат је био, уз све аплаузе савршенству организације, један такав талас варваризма, сасвим једнак греху национализма дохришћанских империја. Нешто што је и данас предмет разматрања и предмет општег интересовања теоретичара и социолога, или јавних радника било којег друштва мирољубивих нација света. Познато нам је да баш организација Уједињених нација финансијски подржава ову врсту истраживања и научног рада. Ствар је опет за посебно размишљање због чега баш у земљи чији је највећи мислилац писао да маштање које појединац у изолованости доноси или ствара не може бити модел универзалне реалности, да је баш нажалост његов народ дозволио да се таква једна маштарија, једног или неколицине људи, које су заиста биле плод размишљања у изолацији, наметну целом једном друштву, а што није било само за несрећу његову већ и цео свет. Отуда смо одговорни сви за све. Изразио је то тако ванредно, са таквим аристократским духом, са таквом одговорношћу, и наш средњовековни човек

или сликар или мислилац или песник, без обзира како га прихватили у сваком случају био је претставник општег сензибилитета једног друштва, нашег друштва средњег века, када је потврђивао веру у морални поредак света. Био је пробуден за то, чињеница је, да често није још ни био писмен. Та његова пробуденост била је израз једног општег струјања мисли, једна окренутост према будућности, са надом у савршеније облике живота; јер је и циљ Божији, тако је веровао, вечни прогрес у оквиру појма добра. А са добром се не може експериментисати, сама природа појма добра то не дозвољава.

Треба то да подвучемо, да најбоље идеје о којима смо мислили и за које смо се залагали, најбоље мисли које смо мислили, да их као хришћани не схватамо статички, слично Платоновим „вечним и непроменљивим идејама“, већ напротив да као хришћани схватамо као дело развоја нашег залагања или избора кроз рад на развоју појма слободе уз сарадњу са самим извором живота, Духом Светим, кроз однос, наш слободан однос према животу, као живе мисли или живе идеје, увек у комбиновању кроз појам слободе нових захвата према новим савршенствима. Знамо то је један вечан процес, према савршенству самога Бога. Онда заиста ако можемо да приметимо или укажемо на какав закон развоја и промене, на пример, дијалектику која разара овај или онај облик друштва, овај или онај облик државе, социјалних односа, да би се ишло даље не можемо да приметимо, или да то утиснемо у овај закон, да та иста дијалектика може да разори, или икаква законитост, појмове као што је добро, разумевање добра, сензибилитет за разумевање појма хуманости или потребе за слободом, односно сам појам слободе као и законитости која ту слободу треба да чува и негује и васпитава, стално васпитава за њу. Такве идеје дијалектика не може да разори, оне су вечно искуство, живо искуство које се сазнаје кроз човекову сарадњу са Богом, Његову реч, чију активност, тако звани, „модеран човек“ све мање разуме, али срећом тај модеран човек није савремени универзалан човек. Истина, он је на неки начин концентрисао доста власти или снаге у своје руке, доста технолошке моћи. Оправдан је онда страх савремених мислилаца да се савремен напредак науке не злоупотреби — то су већ познате јавне ди

скусије, толико честе и по административним собама организације уједињених нација, о опасности од рата, од нуклеарног оружја, итд. Оно што социолози примећују кроз своја заиста веома пажљива и веома отворена, и веома објективна, разматрања, јесте све већа опасност да тај савремени или модерни човек све више постаје заиста технолошки човек, аутоматизован, заробљеник једног индустријског друштва, роб који слуша робове, једна нова модерна верзија ропства, а што све заједно јесте и покрет ка некој врсти универзализма ирационалности, појави „ирационалних маса“. Није ли ту опасност, опет да се вратимо на симболе **Руке Божије и народа света у Њој**, антиципирао аристократски дух слободе нашег човека средњег века, који га је изражавао и кроз своју борбу, али и ону префињеност, ванредне високе естетске облике, за које смо већ толико пута чули од толиког броја стручњака на међународним скуповима, да су највиши домет, да поновимо у том естетском смислу, тога доба у Европи, а што значи у свету, јер је опет баш та Европа била највиши успон у том времену у светском захвату или покушају цивилизације. Међутим, није ли то израз, јер је уметност, знамо то, визуелни тумач једног друштва, дакле није ли то био израз једног оствареног националног карактера. Не кажемо онда ништа ново то нам је толико познато, али, треба да се подсетимо да речи, као речи, имају своју снагу, да нас увек воде у одговарајућу активност, па због тога онда, рецимо то опет сами себи, што нам кажу и спољни посматрачи, да никада до сада није било супротности између тог нашег националног карактера и нашег политичког владања у међународним односима у одбрану моралног поретка света.

Оно што смо себи постављали као циљ, као норму, а што је изразио и сликар фреске коју смо изабрали као пример или симбол свега што морамо у овим данима да подвучемо, поводом прославе две и по деценије постајања једне светске организације чији је циљ баш то што и циљ на који указује наш симбол приказан на зиду једне наше Цркве, да смо баш то себи поставили као циљ и да смо то увек кроз своју историју и остваривали, и за то се залагали. Ту заиста расцепа између теорије и праксе није било. Признају нам то и они чије тенденције иду, према самом њиховом при-

знању, у разумевању историје више ка левом, изван руке Божије, ако се тако можемо да изразимо, као и низ других са другим мишљењима. Јер, остаје то као чињеница да не постоји случај да смо икада у својим историјским одлукама излазили из општег тока ствари, из општег следовања истине, из тога што је универзално, а што значи из Цркве. Једно свето искуство.

Народи света несумњиво да ће успети у том свом подухвату само ако ова наша људска предузимљивост има за подршку то што смо назвали, или што можемо да назовемо, својом најунутрашњијом или најдубљом снагом, искуством да не узимамо за опште оно што неколицина, у изолацији то желе да прогласе као опште, већ оно што је опште, универзално као људско, и што је увек било спремно да у данима или временима потребе заузме став одбране моралног поретка света. Не што што је за пример онима који су тај поредак нападали да прихвате као опште и да то следе. Ми знамо и томе се радујемо да широм света, мирољубиви народи света, што преовлађује као снага или енергија, имају та иста искуства, осећају у свом националном искуству ту исту снагу као своју дубоку и унутрашњу снагу, а која је у исто време и општа или универзална. Јединство те снаге јесте и активност чији појам изражава и реч мирољубивост.

Бићемо доследни себи, свим речима са којима изражавамо своју оданост или приврженост Повељи уједињених нација, на коју се често позивамо, ако следећемо општи ток своје активности и својих речи, ако предузимамо рад преко наших просветних установа и завода за васпитање, школа, универзитета, што тачнијег или доследнијег разумевања историје, ако се трудимо да што доследније продремо у то што је најдубље односно најпозитивније у тој историји, што је најунутрашњије. Видећемо или осетити да то опште што се провлачи кроз цео средњи век, све до најновијег доба, да то што називамо најдубљим или најунутрашњијим моментом наше историје, није прошлост већ будућност.

Слика једног стања наше свести, једног разумевања историје, реалности на зиду једне наше цркве о Руци Божијој и народима света у Њој, кажемо то још једном, видимо да је жива слика, јер је идентична са једном Повељом чије речи данас не

силазе са усана свих. Ту слику са зида једне наше цркве свакодневно гледамо на ступцима дневне штампе широм света, као појам мира и слободе на екранима великим и малим, или било како их назвали. У питању је онда само одговорност пред историјом о којој морају да воде рачуна они који су се на првом месту те одговорности и пред својим народом и пред народима света примили.

Добри су то савети да друштво мора да зна своју прошлост, а на првом месту његови руководиоци, али у смислу да то што у њој откријемо као материјал, као сазнање, да комуницира друштвом. У питању су они односи, и односи односа кроз које се богати једна идеја кроз историју.

Из свега што смо морали да кажемо лако закључујемо колико се богати друштво људи у свету и тако цела светска историја и њен општи задатак, визија мира о којој је реч, или бољег живота, ако разумемо избор тог свог општег. Уколико се то „опште перспективније сагледа сазнаје се да не зависи само од једног фактора, од каквог механизма кретања којем смо пронашли кључ, већ од сложености односа који су ствар сарадње са општом универзалношћу — коју коначно сазнајемо као Мисао, чија је суштина појам добра или слободе, односно Јединства, како је то већ изразио на зиду наше цркве наш „средњовековни човек“. Када је реч о овој Руци, или симболу на шта се кроз њега указује — само онај који се упорно одупире за сарадњу са овом идејом — може то да разбере као захтев да се враћамо у средњи век — док је баш тај средњовековни човек, члан још веома опромашног друштва, који због тога често није имао могућности да научи да чита и пише, нити је имао писаљке или хартије за то, разумео ту идеју да значи будућност и да сарадња са њом значи сарадњу са увек савршенијом будућношћу за коју се молимо да је што више присутна међу нама, у свету, у историји. Тај неписмени човек вером је примао ту идеју и на свој начин изражавао је или антиципирао оно што ми данас сматрамо за највећи успех нашег времена, што у једном погледу то и јесте, текст Повеље која почиње речима „Ми народи света...“, и чије даље речи, сложене у једну мисао изражавају веру у тријумф заиста Добра, свесно или несвесно потврђујући баш то да је основ света или

историје појам Добра из којег као мисли извире историја, и у чије Царство се улива. Другојачије логика људске мисли, или реалност наше мисли, не може да разуме рационалност историје, или рационалност тих речи „Ми народи света...“, због чега су ти народи у историји: речи тесно везане за логику опет речи „У почетку беше Реч...“, како то већ јеванђелист Јован почиње свој извештај у чему је смисао историје, а који нам у исто време, као што је добро познато говори и о „крају света“, далеко пре савремених математичких прорачуна о његовом почетку и крају, о почетку и крају историје, и народа одакле долазе и где иду, како нам то већ напомињу математичари и физичари, и астрономи.

У интермецу, између тог почетка и краја, јесте само историја, у којој смо чули у једном моменту, као једну од најузвишенијих мисли нашег владања и понашања — речи песме анђела о миру међу људима и доброј вољи. Једна чињеница радости, која као реч избија из живота, сведочећи о његовом моралном значају, и захтеву рада кроз који се стално и увек манифестује, као реч или као сама радост разумевања живота. То „разумевање“ није ствар једино разговора о томе, већ заиста циљ напора рада, резултат чега су дела науке и уметности, и мисао Повеље уједињених нација, према којој се као мисли ипак морамо односити да је „благослов светитеља“.

Ако је веровање у постојање анђела „старомодна ствар“ — не указује ли текст Повеље Уједињених нација, сам напор мирољубивих народа света, на огромно присуство међу људима, или у људима толиких злих расположења, немирољубивости, толиког несавршенства, а што значи да све то указује и на реалност тога што је супротно појму тих реалности из којих се чула песма која је коначно потврдила стварност моралног поретка а кроз захтев о прослављању Бога и миру међу људима. Јер, без тога **поретка** људи не би имали разлога да певају опште, да разумеју радост.

Када ове ово имамо на уму, заиста израз је то немирољубивости ако се не улаже довољно напора, интелектуалног напора, да се разбере шта то значи када Црква, или када се у Цркви, указује на потребу „окретања“ и према прошлости, када се једном речју осврћемо на прошлост. На пример, зашто прославља-

мо, и ми у Српској цркви, своје светитеље, средњовековне светитеље и владаре, који су толико много урадили за писменост нашег народа? Добија се утисак да то данашњи наши људи од културе или трудбеници око писмености, истакнути јавни радници или књижевници не разумеју. Шта више, залажу се, отворено или, како се то каже, „ћутке“, за неку врсту такве писмености кроз коју се негирају сви најмирољубивији напори искуства прошлости, и то тако да сав напор и труд наших људи средњовековности има исту судбину као и, на пример, рад неког научника са најмирољубивим интенцијама, а злоупотреби се у немирољубиве сврхе.

Иста је пометња око писмености, у какве се сврхе користи, чему служи. Јер сама писменост је само формалан облик културе.

Можемо да говоримо да нам прети опасност од неке нове врсте писмености, супротне речима песме ачбела о миру и доброј вољи међу људима. Писменост је само средство. Суштина мира није у условима, већ у речима које комуницирају међу људима а изражавају оне најдубље интенције енергије добра. Кроз Цркву се векovima, за израз Њене мисли, користила и песма, као и боја, или цртеж. Имамо данас већ значајне студије које анализирају неуспех да само словима изразимо своје покушаје достигнућа или израза јединства садржаја и облика. Користи се за то, у том је погледу велико искуство Цркве, и музика и боја. Тако да тек у том тројству — звука, боје и слова, постижемо пун израз, или бар онолико колико нам је то потребно за разумевање историје и РЕЧИ у њој. Проблеми народа света не концентришу се само око средстава за васпитање, већ око циљева васпитања. Еволутивни развој васпитања јесте и постојање данашње науке. Лав Николајевић Толстој, ако и није увек био ортодосан, бар је знао једну велику истину — да оно што радимо данас за шта се данас залажемо, како данас ствари разумевамо последице тога тек долазе у будућности; с те тачке гледишта, сигурно смо онда да оно што ми данас имамо, што је заиста толико благодетно међу нама, наш успех у раду и залагању, плод је разумевања заиста писмености из средњег века, напора и снова тога човека, а то није прошлост, већ будућност, која није готова, завршена, већ је даље будућност. То је процес постајања. Последње речи Симбола вере

Цркве не завршавају се да чекамо живот у прошлости већ у будућности.

Ако се ово не разуме, свесно или несвесно не разумеју се ни напори мирољубивих народа света, рад оних 16.500 службеника од 18000 који раде на неполитичким циљевима Уједињених нација — а крајњи исход тога рада треба да буде што развијенија писменост у органској целини развоја човекове могућности израза и његових потреба — то је сложен процес васпитања и кроз слова, и кроз звук, и кроз боју, да би се разумеле реалности које су иза свих односа људи, а које онепису механички сложене, као што се механички могу написати или сложити слова за једну реч, већ је у питању гравитација или зрачење тих речи, њихова веза са оним што чини "скривену" садржину човека, његово јединство, а то јединство по својој структури јесте и јединство о којем је реч када су у питању и напор уједињених нација света. Разумети то јединство, веома је сложен посао, и оно што је основно, као услов његовог разумевања, јесте заиста добра воља или мирољубивост — која не може да буде монопол једног гледишта, јер у том случају се онда појам мирољубивости претвара у оно у шта и рад научника у рукама "неосветљеног" модерног човека. Његова је трагедија што је ово питање изложено експерименту једном механичком експерименту "узрока и последица", и обмануо себе, чврсто верујући да је то истина, то што је, сматра се његов експеримент потврдио у осlonцу само на "слова", на механизам односа слова и чињеница, јер за схватање речи знање слова није довољно. Слова се науче у првој деценији човековог живота, али однос или смисао речи у реченици, у изразу мисли, ствар је граматике и синтаксе, нешто што се учи целог живота, што је ствар саме заједнице, свести и подсвести, општег поднебља у којем се живи.

Идеја о Рудји Божјој и народима света у Њој знало се у Цркви да се не може изразити само словима, већ и сликом, бојом, као и певањем, богослужењем. Али, у оквиру нове писмености ми то занемарујемо. То је онда питање колико адекватно служимо томе за шта се залажемо или о чему словима пишемо.

Опомена познатог филозофа да наша "маштања у изолованости" не могу бити модел универзалне реалности, актуелна је како за појединца у једном друштву тако исто и за

један народ у заједници народа света. Јер се не ради о томе да сви исто мисле, или да сви усвајају "идеју о Руци Божјој" као ослоњу историје, већ о томе да се у слободи следује опште, универзално, да се има право на то, а то је ослонац у ствари на рационалност историје, на веру у њен хуманизам, на право избора свог основног веровања, а то право јесте баш то што називамо општим, општим следовањем истинитог суда. Реч је о мирољубивости, о практичном учењу да се то буде, ако то постане навика, ако се о томе грађани једног друштва васпитавају код куће, тај ритам рада, обичај, преносиће се и на међународне односе. Уколико то тако није онда је то само реторика о мирољубивости.

У том смислу онда и разумемо историчара када нас опомиње да само кроз сазнање своје историје једно друштво може да познаје себе, а без тога да је у положају изолованости, као што је то исти случај и са појединцем, чланом једног друштва. Знање фрагмената историје, подвлачи се да није довољно, све мора да буде сагледано у целини. Мора да знамо и то што је ОПШТЕ, чему фрагменти и припадају. Израз је то највеће мирољубивости и хуманизма познатог историчара, истичући да је то његова главна теза, да то поновимо још једном: "Ако је друштву потребно да познаје и разбере своју прошлост, утолико чак више то морају знати његови руководиоци и администратори" 6). Стара је то истина да се метод природних наука не може применити у самим људским односима, већ су нам потребна мисаона запажања. Учимо се тсмс из историје. Потребна су нам мисаона запажања, каже А. Шлезингер, са поља студија историје, економике и социологије, а што значи — „да треба да се надамо да ће природне и социјалне науке у свом јединству, свака допринети мудрости друге, унапредити општи напредак појединих друштава или заједница народа", даље читаваог света⁷⁾.

Није нам тешко извући из овога закључак колико нас у овом погледу једностраности "изолованости" водоним одлукама чије су гравитације нове неправедности, а све што се говори у добронамерности о мирољубивости, говори су у "изолованости", а да се то и не зна, и то онда звучи само као реторика.

Не само народи света, већ и чланови једног друштва у међусобним односима не успевају да дођу до

свог јединства, или задовоље минималне потребе за својим јединством, најчешће заиста због неразумевања. Казивање о Вавилонској кули, и поред тога што живимо у поднебљу благодати, или у поднебљу у којем имамо могућности или средства да успело савладамо међусобне неразумевање, још је актуелно. Због тога су заиста и мудри апели на напор познавање историје — јер ће нам то помоћи да изађемо из увек присутне могућности да не разумемо оно о чему говоримо, тада ћемо изаћи из изолованости, бити на „ОПШТЕМ" и избећи неразумевање вредности на које указујемо, на пример, у чему је заиста значај Цркве, њених догмата, у чему је функционалност Њених истина. То заиста захтева познавање историје, да сваки народ, свака заједница народа, да свако што више зна о свом пореклу, што више да зна дух реалности појмова које употребљава и за које има симболе или речи. Сам језик је често недовољан, видимо то из садашњих дебата или дискусија које се воде широм света — једна је реч ЈЕДИНСТВО, али је раздељена у више умова, у више појмова, као и пут ка њему. Језик је увек био недовољан. Због тога је човек увек и био принуђен да некако савлада и тај израз своје несавршености. Сведоче нам о томе и антички филозофи и њихови напори око појмова или речи — како да се учине јасним. То је условило потребу за Откривањем, односно кроз тај свој напор око језика човек је и осетио реалност Откривења. Рука Божја са народима света, како је приказана на фресци у поменутој нашој цркви, илуструје једну од истината Откривања. У савременим дискусијама о језику, у савременој филозофији језика, указује се на то, како то чини на пример Жорж Штајнер, да је потребно, да бисмо дошли до истине, до реалности, и из реалности до још дубље реалности, да некако изађемо из језика, да га некако превазиђемо, да бисмо на тај начин некако покушали да дођемо и до нових односа, да у једном ширем смислу доспемо до једне нове синтаксе, коју би опробали и у једном привременом али ипак живом поретку речи, како то каже Штајнер⁸⁾.

Искуство је Цркве, односно Црква и долази човеку као Откривење баш у моменту када је он заиста сасвим реално сазнао колико је то недовољно уколико се само ослонимо на свој језик, и у том покушају да изађемо из њега сусрели смо се са Откривењем, са Црквом. То је је-

дно историјско искуство. И у нашој историји то се тако лепо или толико очигледно илуструје. Због тога Црква и апелује, такође, са своје стране, пре свих историчара на познавање историје, а што неким изгледа да се она враћа у прошлост. Али у питању је само то — захтев да се познаје прошлост да не бисмо били осуђени да је понављамо, да не бисмо, некако увек остали деца. Ми морамо да посматрамо свет и дечијим очима, њиховом безазленошћу, али знамо и опомену апостола да налазе потребе **напорима** које дечији ум не може да савлада, а што значи да увек не можемо остати са дечијим умом, у питању је развој. Недавно је извршена анкета међу децом, у Немачкој, у народу који још није члан Уједињених нација, шта знају о Хитлеру, деца су углавном одговарала да је он решио питање сиромаштва, незапослености, као и изградио аутопутеве. Деца несумњиво да имају осећање за хуманост, али то није истина **целине** — проповед у Цркви о Ручи Божијој и свим народима света у Њој заиста је искуство, искуство старијих који о томе треба да уче децу. То је питање васпитања, и због тога у Повељи уједињених нација то је један наглашен члан, потреба за религиозним васпитањем, једна наглашена норма за успелију борбу за мир у свету; у Цркви се залаже за то од самог момента или почетка рађања Цркве, у песми анђела: мир међу људима и добра воља, или наше деце: Ускликнимо с љубављу Светитељу Сави; а речи и звук ових песама заиста су структура или сам Дух Повеље која почиње речима: **МИ** народи света..... са заветовањем и одлучношћу рада на остварењу појма мира или слободе..... Овај толико снажан акценат на **"МИ"** несумњиво да указује на суштински карактер природе Цркве. Ово је и принцип Уједињених нација, који несумњиво код многих изазива и велику Наду, могућност њене реализације.

Ово **МИ** исто тако указује на циљ васпитања — да од најранијег детињства човек треба да учи да буде отворен према плуралистичком карактеру човековог стваралаштва, да при томе, како нам то каже један бесмртан класик у посматрању предности религиозног живота, Вилем Џемс, религију морамо да разумемо као нешто далеко првобитније, нешто што је више и од самог разума, али са истим ауторитетом. Због чега, каже нам Џемс, уколико интелектуални радници изоставља-

ју религију из својих научних теорија, психологије, изопачују свој појам о природи човека", јер се „целина истине не открива само једном посматрачу", већ свако, са свог става, стиче извесна преимућства која доприносе разумевању целине. Због тога би онда могли да кажемо да је то израз мржње, пре свега другог, ако се нечији став апприроди негира кроз игру односа, нешто за шта морају да буду коришћена и брутална средства.

Овај познати и велики психолог несумњиво да овим само потврђује неопходност следовања методолошког поступка **САБОРНОСТИ** који Црква наша Православна црква, тако упорно кроз векове чува, јер је је то чињеница, сама чињеница, моралног карактера поретка света, једине могућности да се разуме историја, оно што долази.

Имамо онда право да се питамо баш у овој години у чему је прилог нашег напора овом светском питању **ПОРЕТКА**, решењу свих његових питања која се коначно везују за то једно или „централно питање човековог рада", управо шта је то што је централно у нашој историји, шта је **опште** у њој?

То је питање, подвукли смо то, стварање најбољих услова и одабирање средстава за остварење циља моралног поретка света — поготову данас када међу средствима власти имамо и ту власт да манипулишемо људским слагањем или неслагањем, њиховом савешћу, утолико онда више питање „моралног поретка" има актуелнији значај, непосреднији, јер се тиче сваког појединца. Најпожељније је, стварати услове, васпитањем, да се норме, или симболи мира, усвајају добровољним слагањем. Заиста треба да је човек припремљен за то, да је оспособљен за разликовање добра од зла. Али, често није, онда је неопходно да заиста неком врстом научног знања контролишемо односе међу људима. То међутим, не искључује рад Цркве и Њен прилог увек оавршенијем друштву у којем ће све више или успелије норме бити добровољно усвајане према стварном знању или распознавању добра и зла, јер порука Цркве је универзална и односи се на општу људску природу која је свуда иста. То опште преовлађује. Због тога свестко друштво, ми у њему, нема разлога за страх — јер оно што је опште то тријумфује. Али је морална одговорност човекове слободе у томе да он распознаје или да чини напор запажања циље-

ва и средстава група или народа у сукобу — да би се одговорније ишло напред; мада, извлачимо закључак, уколико су циљеви у оквиру тога што се назива као **опште добро**, а то се заиста распознаје кроз васпитање које следује једно опште искуство, онда места сукобу нема или је лако успоставити измирење, донети решење без обзира колико са формалне стране норме изгледале, често, да су у сукобу. Питање Бога, подвлачимо, по својој суштини не може да буде ствар слична каквој спорској игри, ко ће успети да продре; као ни етика, већ је реч о стварању најбољих услова за што успешнији општи или савршенији живот, подршка добронамерности, где год се она налазила или рабаала, а не може ое у томе успети — ако се једнострано води утакмица у том погледу, у изолованости изван општих токова историје, на каквој идеолошкој основи. Социолози нам кажу да нам је заиста потребна нормативна оријентација која ће да упућује нашу активност, али што не изолује ни научно сазнање „односа између средстава и циљева“. Није ли то ненаучан став ако се о овоме говори а у исто време изолује оно што је **опште**, што је захтев општег. Јер то **опште** је непроменљиво.

Идеја о Ручи Божијој са народима света, једна илустрација хришћанске догматике, није ништа друго, заиста, до једна наша вековна нормативна оријентација. Искуство је наше у том погледу, у практичном усвајању ове оријентације, огромно. Заиста био је то један величанствен „рескир срца“ који сада следују народи света и као „научно сазнање“ јер остаје непроменљив као идеал или потреба. Због тога онда ова Идеја, насликана са највишим и естетским односом према реалности на зиду једне наше цркве, заиста јесте и таква једна теорија која истовремено представља и нормативну оријентацију али и научно сазнање, јер се оправдава у искуству. Због тога онда мора бити заиста и укључена у сав наш садашњи рад и све наше садашње најбоље жеље. У том погледу онда не можемо или не смемо бити изоловани — наш прилог јесте баш у томе — да смо вековима указивали на неопходност следовања тога што је **опште**. Увек се мора имати на уму **ЦЕЛИНА**, како нам каже Талкот Парсонс, у својој познатој студији „Структура социјалне акције“, и она следовати, а уколико не тада ни своје непосредне циљеве, непосредне ситуације, нећемо успело

остварити. У нашој ситуацији ово би онда био позив на студију наше историје, на студију оних реалности које су основа свих оних наших непосредних циљева, датих ситуација, на студију историју наше Цркве, на студију у ствари тога што је **НАШЕ ОПШТЕ** морални ауторитет, јер само кроз то знање ми смо се увек спасавали комичних победа, а то су оне победе које су често извојевавали они народи или заједнице које су нападале то **НАШЕ ОПШТЕ**, јер то **НАШЕ ОПШТЕ** видимо сада, посебно ова садашња наша генерација, да је и **ОПШТЕ** свих народа света. То нам **ОПШТЕ** долази као нормативна вредност али и као резултат развоја — као нужност. У овоме је и реалност идеје о Ручи Божијој. То није једна узгредна мисао, већ **МИСАО** органски везана за читаво једно друштво. — за целокупно његово владање и понашање кроз векове — сви извори говоре о томе колико је било идентификовано са том идејом. Као мисао једне фреске, или њена тема то је део безбројних илустрација исте мисли и истих напора у разумевању историје.

Ако је онда реч о измирењу са прошлошћу реч би била о измирењу или довођењу у сагласност свих наших садашњих напора са идејом ове Руче или наших напора да то буде, што је и постало, реалност наше историје, према нашем песнику и епископу наше Цркве — да Премудрост вечна управља вселеном“ уз „силну љубав к стварима диханија“; а то је тај морални поредак, као реалност, као ауторитет, суштински непосредан ауторитет, којег потврђују сви народи света и да је њихов коначан оквир, **ОПШТЕ**, структура кроз коју се постоји и постаје, јер се сви преовлађујуће боримо, сви, више за мир и поредак него за хаос.

Сама ова тежња сведочанство је структуре моралног поретка света. Она превазилази појединачне жеље или интересе, али се кроз њу појединачни циљеви и остварују, њима је само потребан морални ауторитет као основ, а то у исто време онда значи и ослонац на историју, на њену моралну структуру, а што имплицитно више значи очекивање да што више будућности, или што више савршенства буде у историји. То нам **савршенство** онда помаже да боље разумемо и прошлост, кроз њега се и осврћемо или „враћамо“ у прошлост. Тако морамо разумети наш однос према прошлости, кроз речи нашег симбола вере, чије се последње

речи баш и односе на ово питање, јер се у њему каже да очекујемо живот у „будућем веку“ а не у неком прошлом веку.

Народи света верују у морални ауторитет света, његовог поретка, верује у то и наше друштво, сви ми у њему, сведочи о томе и овај јубилеј, а јубилеји увек наглашавају и наше слободно усвајање нечег, јер је реч о прослављању, а прослављање нечег, слављење нечег, што носи у себи своју моралну доследност, јесте то ако је слободно. То је гаранција будућности и вере у будућност. Хришћани дају пример томе, јер је њихово искуство у слободном прослављању моралног поретка света, кроз прослављање Творца света, и светитеља, првих чувара моралног поретка историје, кроз чију се методологију САБОРНОСТИ и рађа ова данашња нада — МИ НАРОДИ СВЕТА!!!

Најистакнутији преставници или службеници ове организације изјављују да још постоји велики јаз између „идеала које постављамо“ и стварне праксе, још су јаке националистичке тенденције, уверења о супериорности „сопствених“ традиција, облика или начина живота, упркос декларације о људским правима, још има пуно земаља где нису примењене у стварном животу, још мора да се воде разговори о националној охолости или идеолошким уверењима, односима „великих“ и „малих“ нација, као сметњама на путу остварења постављених идеала, у постизању једног „мирољубивог и праведног светског поретка“.

Оваквој једној жалби, која долази са највишим осећањем реализма али и наде у то да заиста народи света могу наћи пут да су све више и више ближи једни другим, основ је заиста дубок и стрепње оправдање у могућност да расцеп, између онога што се изјављује и онога што стварно јесте, премости. Када нам најистакнутији социолози саветују да човека на првом месту морамо студирати као члана „моралне заједнице“, а друштво као целину или народ од каквих је „моралних група“ састављен — које и производе човека — наше више уздање у једну „научну моралност“, више „организациону“, води нас да запостављамо или се шта више сасвим „организационо“ супротстављамо раду Цркве. Из дубина таквог пак организационог расположења врећа се заиста морална реалност света и онда као логична последица следују у жалбе о расцепу између наших идеала и

остварења — баш када је у питању и таква једна организација као што је ова за коју заиста верујемо да је нада света и да ћемо кроз њу постићи или реализовати најлепше наде или мисли, идеје, које непрекидно одржавамо у нашој свести, које несвесно извиру из наше природе; јер савршенство људских установа или организација зависи од реалности што веће привржености или доследности самој природи добра као моралног поретка — једна доследност која је и стар благодати за коју хришћански свет има велико искуство кроз што већу приврженост и усвајање ОТКРИВЕЊА, Цркве; то је и наше национално искуство. Јер, коначно, није ли огромно стрпљење у искуству Православне цркве, способност да се учи о питањима слободе и толерантности, и припремило једну географску територију за подручје са којег ће и почети борба за реализовање овакве једне идеје која је изражена у данашњој Повељи Уједињених нација. Нису у питању „расне особине“ народа на том подручју, да оне обликују овај идеал о могућности једног „мирољубивог и праведног света“, већ снага или динамика једне идеје за коју хришћани имају заиста највишег оправдања, емпиријског или историјског оправдања, да је та ИДЕЈА ствар БЛАГОДАТИ. Парадокс је ако у оквире своје „научне моралности“ не можемо да сместимо идеју о овој БЛАГОДАТИ, ако јој се супротстављамо, шта више, то је онда заиста највиши израз изласка из ОПШТЕГ општих токовима или струјања људске свести ка реалности тога за шта изјављујемо да се залажемо.

Морамо да признамо да проблем није лак. Јер с једне стране не можемо порећи реалност оних социјалних чињеница „централног значаја“, као што су љубав и мржња, али с друге стране ни реалност запажања да су људи добри и зли, често или најчешће, кроз институције, организације.

У „моралном и филозофском“ простору Цркве ово се мири кроз напор рада измирења, односно усавршавања ЛИЧНОСТИ, јер је у Цркви дат пример свега што је најсавременије — у Њој се верује у реализам „назидавања“ у добру, а то значи у еволуцију развоја. Овде имамо на једној страни, да то поново подвучемо, простор човековог не савршенства, простор његових напора за усавршавањем, чега су израз његове установе или организације, и добре и рђаве, и на другој страни

простор Цркве као БЛАГОДАТИ или пример усавршавања. Црква је неполитичка установа, али је реалност живота. Видимо у ком погледу, јер је везана за најопштије потребе човека у проблематици његовог одржавања. Ту је њена реалност, уколико не разумемо шта то значи — како су Њене свете тајне видљиви симболи и изрази примања неводљивих дарова Духа Светог. Једном речју запажамо и из проблематике савремене историје колико је све савршеније уколико смо ближе Њој.

Црква се не развија данас више на простору само између Истока и Запада, Она је реалност која се сада налази између ескрема сувише наглашене организованости, сувише велике рационализације, када личност губи своја својства личности, и другог екстрема, сувише наглашене мистике, ирационалности. Огромно је искуство Цркве у успостављању равнотеже између ова два екстремна расположења. То је питање успостављања равнотеже између знања и вере — искуство Цркве у том погледу остаје вечити пример или прилог равнотежи човека, али и у међународним односима.

Знамо колико је то један миран рад, да се запазило колико у тој мирноћи, чак на изглед слабости, лежи и снага Цркве. Поготову данас када је основна проблематика савременог света посебно ипак наглашена потреба борбе за реалност мира уз тешкоћу разумевања и самог појма „агресије“. Али смо сигурни у једном да ако у човеку по природи његове несавршености има нечег животињског, агресивног, што треба да се култивише или каналише кроз одговарајуће системе у корист добра за цело човечанство, онда да ли је потребно да истичемо колики је прилог дала Православна црква кроз историју у сукобу са таквим агресијама. Јер, запажају савремени социолози да агресија није само ствар човековог инстинкта, исто тако, већ она може да се развија и васпитањем — преко система овог или оног веровања, такође. Социолози су запазили и то да традиционалнији облици вероисповедања далеко су позитивнији у свом друштву, од нових покушаја, нових секти, због огромног искуства и критичности које традиционалнији облици стичу вековима. Могу се, овом иначе тачном запажању и ставити примедбе, али остаје то веома тачно када је у питању историја Православне цркве. Исто тако морамо водити рачуна и о такође ванредном запажању — ко-

је иначе најбоље и одговара овој нашој теми — свет, свој савремен, свет, посматрамо данас према искуству прошлости.

Због тога уколико се жалимо или сумњамо у могућност једног светског поретка, у могућност уједињених нација света, а то осећамо као реалност потребе, као нужност опстанка, онда морамо да обратимо пажњу на само наше васпитање, а оно полази из своје сопствене заједнице — колико у њој поштујемо или се учимо да поштујемо основне човекове слободе и потребе, своје сопствене односе, однос разума и вере, јер је баш у том питању и питање интеграције личности, а од интегрисања личности зависи и једна нација или заједница, њено владање и понашање на међународној сцени, разумевање шта је одбранбени рат, или чување моралног поретка, а шта агресија.

У неким земљама са преовлађујућим православним члановима ова проблематика **измирења** стара је такође двадесет пет година, негде и да леко дужа. То је општи проблем и ствар прилога миру у свету и тријумфу Повеље Уједињених нација. Пригодно је да се данас подсетимо и те годишњице, јер ако формално потискујемо тело Цркве из свих постојећих проблема културног и просветног живота, реформи и планова организације школства, као друштво у целини, видели смо да не можемо да потискујемо из практичног нашег живота и рада оне највише **ВРЕДНОСТИ ЗА КОЈЕ СЕ ЦРКВА ПОЧИЊЕ ДА БРИНЕ И ДА ИХ ПРВА УНОСИ У КУЛТУРНУ ИСТОРИЈУ ЧОВЕЧАНСТВА. ЗБОГ ТОГА НЕОПХОДНА ЈЕ РЕКОНСТРУКЦИЈА НАШЕГ САВРЕМЕНОГ НАЧИНА МИШЉЕЊА. У НЕКИМ ОДГОВОРНИМ ДЕЛОВИМА И САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА, У БОРБИ ЗА УНИВЕРЗАЛНОСТ МИРА — ГЕНЕЗА ОВЕ ВРЕДНОСТИ ЈЕСТЕ У УНИВЕРЗАЛНОСТИ ЦРКВЕ. ЈЕР СЕ НЕ МОЖЕМО БОРИТИ ЗА ОСТВАРЕЊЕ ЈЕДНЕ ИДЕЈЕ А У ИСТО ВРЕМЕ БОРИТИ СЕ И ПРОТИВ ЊЕНЕ СУШТИНЕ ИЛИ ОСНОВЕ, ЊЕНОГ ГНЕЗДА.**

У историји је већ стечено искуство у овом погледу. Био је то Век просвећености са својим филозофима и мислиоцима. Проповедали су најузвишеније идеје добра, праведности, слободе. Били су веома у праву у том погледу. То је и условило, што нам је добро познато, инсистирање на описмењавању народа, урадили су доста у том погледу. Напре-

дак је у општим токовима запажен. Али, није ли плод овог доба, акције из средине 18. века, био и постанак или рађање тако званог „грађанског друштва“ у којем су до крајњих граница били развијени облици најгрубљег индивидуализма, „грубог индивидуализма“, како се то каже у социологији. Због тога се Црква не може идентификовати са овим временом и његовим социјалним обликом. Мада се то данас и чини — приписују се Цркви несавршенства овог минулог времена од два века постојања грађанског друштва и његове етике. Видели смо како на то реагују прво наши свештеници, а затим уметници и научници. Један је социолог, недавно, назвао мислиоце Века просвећености „птицама кукавицама у хришћанском гнезду“, јер су могли само у хришћанском простору да полажу своје идеје, за које су веровали да не припадају Цркви. Ако ово време, време Века просвећености, у којем се рађају и наши свештеници Доситеј Обрадовић или Лукијан Мушицки, посматрамо из нашег времена запажамо баш то — напор да се остваре веома узвишене идеје али се у исто време боримо против њихове Основе, гнезда, покушавајући да нађемо друго, што по извесној логици није могуће, а што је већ и искуством потврђено. Јер је тај покушај, као што смо рекли, условио појаву таквог једног социјалног или грађанског облика који је изазвао, или условио, у неким земљама овај или онај облик и револуције, немира, са свим другим последицама немира.

Због тога морамо да будемо обазриви када се ради о таквом једном парадоксу раздвајања или цепања формалног од суштинског, јер су то два израза једне и исте ствари и не могу се раздвајати. То је јединство ОПШТЕГ, или стални позив на измене са историјом, док у тајни слободе и историје и сам процес раздвајања има своја оправдања и део је подстрека за стварањем, али се мора водити рачун о ОСНОВИ, и то је оно што бисмо рекли уз помоћ социолошког начина мишљења — нормативна оријентација наше акције треба да буде праћена активношћу научног сазнања односа између средстава и циљева. Јер, нећемо ли изазвати опет нешто као и мислио-

ци Века просвећености, какав опет облик живота и рада који ће условити нове немире и нове облике ружноће, такво једно искуство кроз које смо прошли у облику „грађанског друштва“? У том смислу разумемо и Л. Н. Толстоја када каже да последице долазе тек доцније. Тајна моралног поретка се састоји у томе што се људи међусобно коригују, народи света између себе, помажући развој једни другим, или указујући једни другим на њихова несавршенства, јер се „целина истине не открива само једном посматрачу“, како то већ запажа познати психолог Виљем Џемс. У томе и јесте смисао моралног поретка — у јединству ЦЕЛИНЕ, снага несавршенства је тада мања. Кажемо мања јер коначност или највиши образац савршенства лежи иза историје.

Закључак је — данас као да поново интензивније покушавамо да негирамо формални облик Цркве, да је некако занемаримо, али практично видимо да то и не можемо — јер оне вредности које Црква уноси у свет данас се јављају као такве вредности од којих зависи и сам опстанак света, и које морамо да следимо, за које морамо да се залажемо. Све то налази свој савремен симбол у Повељи Уједињених нација. То је заиста благослов. Многи сумњају — да то није само један нови мит нашег времена. У питању је унутрашња доследност онда сваког друштва, интелектуална доследност, да се усваја „идентични вредносни суд“ општег искуства, став „према једној визији света“ коју сви усвајамо — у чијој основи лежи дубина тог општег, опште заједнице осећања и мисли, то што присиљава све народе света на заједнички рад да тријумфује добро. Црква не може ништа друго да потврђује у свом времену него ту отвореност или доследност ОПШТЕМ — јер то је Њена вредност, унета је у свет, у историју. Због тога су коначно и сами најистакнутији савремени економисти осетили да је друштво подручје СВЕТОГ у којем се људи са економским као само средством боре за највише или најлепше идеале, али они то нису ако су ствар маштања појединца или неколицине појединаца, већ се наш начин мишљења коначно мора слагати са токовима светске историје. Звуче те речи „МИ

НАРОДИ СВЕТА... и као рефрен песме анђела, о миру и доброј вољи међу народима, али и песме коју певамо. „Ускликнимо с љубављу Светитељу Сави...”. Рекли бисмо да веровање у анђеле није „старомодна

ствар”. Хтели или не морамо да се залажемо за мисао њихове песме, јер уколико њихова мисао не тријумфује, или не верујемо у њихово постојање, прети нам хаос, или песма оних других.

-
- 1) Geoffrey Barraclough, An Introduction to Contemporary History, Penguin Books, 1967; 96.
 - 2) Andrew Boyd, United Nations, Penguin Books, 1964; 17.
 - 3) A. J. P. Taylor, Europe, Penguin Books, 1967; 372—375.
 - 4) George Boas, The History of ideas: An Introduction, New York, 1969.
 - 5) John Updike, the Same Door, New York, 1964; 31.
 - 6) Arthur Nerwick, The Nature of History Macmillan, 1970; 17.
 - 7) Arthur M. Schlesinger, Nothing Stands Still, Harward, 1969; 74.
 - 8) George Steiner, Language and Silence, London 1967; 108.
 - 9) George A. Miller, Psiychology, London 1962; 94.